The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science
Doi number: http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1334
Volume 6 Issue 5, p. 1049-1083, May 2013

EBU'L-HASAN EL-HARAKÂNÎ'NİN İLİM ANLAYIŞI*

UNDERSTANDING OF THE KNOWLEDGE OF ABU'L-HASAN EL-KHARAKANİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin SEYHAN

Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Abstract

In this article, Abu'l-Hasan al-Kharakani's view of science and scholars are discussed. Throughout his life, al-Kharakani, who tried to understand and lived Islam, is a lover of God and studied Islamic sciences and took lessons from the great Islamic scholars of the period. He is an Islamic thinker who learned the Quran and the authentic Sunnah very good and deepened in mysticism topics. In this study, contrary to the claims, it was reached the conclusion that he is not "Ummi". He is a competent Sufi both in the exact sciences and esoteric topics. According to his understanding of science, the important thing is that person knows himself, has knowledge enough to live his religion and act in accordance with what they have learned in a way sincere. It is not correct that introduce him as one who is "ummi" or does not value science and scholars. Indeed, his warnings to scholars can be said that aimed at so-called scholars who do not act in accordance with his knowledge, is attached to world, forget that will account for hereafter, engage in leisure things and do not work day and night in the way of God.

---

* Bu makalenin içerik açısından olgunlaşmasına görüş ve önerileriyle katkı sunan değerli meslektaşlarım Prof. Dr. Ruhattin Yazoğlu, Yrd. Doç. Dr. Bilal GÖK, Yrd. Doç. Dr. Ayhan Hıra ve Yrd. Doç. Dr. Hikmet Koçyiğit'e teşekkürü borç bilirim.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

al-Kharakani continued his development such as walking on the line of Companions, utilized the knowledge and accumulations of the friends of God lived before and became heir and a good follower of their ideas. He understood that the main aim of existance was helping the humanity and especially attracted the attention that this helping was a kind of "educating the humanity". According to his idea a person (a humanbeing) must support the lifelong education and apply it to his/her real life.

Key Words: Abu'l-Hasan el-Kharakani, Islam, scholar, knowledge, ummi (illiterate).

Öz

Bu makalede Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin ilme ve âlime bakışı ele alınmıştır. el-Harakânî'nin hayatı boyunca İslam'ı anlamaya ve yaşamaya çalıştığı, İslâmî ilimleri tedris ettiği ve yaşadığı dönemdeki büyük İslam âlimlerinden dersler aldığı anlaşılmaktadır. Onun sözleri incelendiğinde Kur'an-ı Kerim ve Sahih Sünnet'i çok iyi bildiği ve tasavvufî konularda derinleşmiş bir İslam mütefekkiri olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmada iddiaların aksine onun "ümmî" olmadığı, tam tersine hem zâhirî hem de batınî ilimlerde yetkin bir Türk İslam âlimi ve mutasavvıfı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Onun ilim anlayışına göre önemli olan, kişinin kendini bilmesi, dinini yaşayacak kadar bilgi sahibi olması ve öğrendikleriyle ihlaslı bir şekilde amel etmesidir. Bu itibarla onu "ümmî" olarak tanıtmak veya ilme ve âlime değer vermeyen birisi olarak göstermek doğru değildir. Nitekim onun âlimlere yönelik yaptığı bazı ikazları doğru değerlendirmek gerekmektedir. Onun uyarısı, ilmiyle amel etmeyen, dünyaya bağlanıp kalan, makam peşinde koşan, ahirette hesap vereceğini unutan, boş şeylerle meşgul olan ve Allah yolunda gece gündüz çalışmayan sözde âlimlere yöneliktir denilebilir.

el-Harakânî hayatı boyunca Kur'an, Sünnet ve Sahâbe çizgisinde yürüyüşünü devam ettirmiş, kendisinden önce yaşamış büyük Allah dostlarının bilgi ve birikimlerinden istifade etmiş, onların fikirlerinin varisi ve iyi bir takipçisi olmuştur. O, varlığın gayesini insana hizmet olarak görmüş ve bu hizmetin de "insanın eğitilmesi hizmeti" olduğuna özellikle dikkatleri çekmiştir. Onun düşüncesine göre bir insan, yaşam boyu öğrenmeden yana olmalı ve öğrendiklerini de hayatında uygulamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Ebu'l-Hasan el-Harakânî, İslam, âlim, ilim, ümmî.

GİRİŞ

Şeyh Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Harakânî Hazretleri (ö. 425/1033) İslâmî temel ilimlerin yanı sıra özellikle tasavvufî sahada zirveye ulaşmış önemli şahsiyetlerden birisidir. Onun yaşadığı coğrafya, yüzyıllar boyu insanlığa rehberlik eden büyük mutasavvıfların yetiştiği önemli bir bölgedir. Horasan bugün İran,

Afganistan ve Türkmenistan devletlerince paylaşılan geniş bir coğrafyanın adıdır. İslam kültür ve medeniyetinin mayalandığı en bereketli topraklardan olan Horasan, tasavvuf tarihi açısından da önemli bir merkezdir. Tasavvuftan söz edildiğinde hemen akla "Horasan erenleri"nin gelmesi bunun en bariz göstergesidir.[1] Milâdî 9. ve 10. asırlar, değişik millet ve kabilelerin birbiriyle tanışıp kaynaştığı, muhtelif kültürlerin buluştuğu bir dönemdir. Bu dönemde tasavvuf, fıkıh, kelam, hadis ve tefsir ilimleri gibi ayrı bir disiplin halinde inkişaf etmeye başlamıştır.[2] Ebû Nasr es-Serrâc'ın (ö. 378/988) *el-Lüma*'ı,[3] Kelâbâzî'nin[4] (ö. 380/990) *et-Taarruf*'u, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin[5] (ö. 386/996) *el-Kûtü'l-Kulûb'*u, Kuşeyrî'nin[6] (ö. 465/1072) *er-Risâle'*si ve Hücvîrî'nin[7] (ö. 465/1072[?]) *el-Keşfü'l-Mahcûb'*u[8] bu dönemde kaleme alınan eserlerden bazılarıdır. Bu dönemin mutasavvıfları insanın kalp, vicdan ve nefis gibi mekanizmalarını tahlil etmişler, onlarla ilgili halleri beyan ederek insan ruhunun geçeceği makamlardan bahsetmişlerdir. Onlar kalp tasfiyesi ve nefis tezkiyesi gibi konuları daha fazla gündeme getirmişlerdir. Horasan'da Ahmed b. Harb (ö. 234/848), Hatem-i Esamm (ö. 237/851),[9] Ahmed b. Hadraveyh (ö. 240/854)[10] ve Ebû Türâb Nahşebî (ö. 245/859)[11] gibi mana erleri tevekkül ve fütüvvet ağırlıklı Horasan tasavvuf mektebinin ilk temsilcileri olmuşlardır.[12] İşte el-Harakânî Hazretleri böyle bir bölgede ve bu yoğunluktaki tasavvuf ortamında yetişmiş bir kimsedir.

el-Harakânî, Anadolu'nun yaklaşık on bir asır evvel İslam'la tanışmasına[13] ve Anadolu Selçuklu medeniyetinin kurulmasına katkı sunmuş ve yaşadığı dönemde

---

[1] Yüce, Abdulhakim, "Ebü'l-Hasan el-Harakânî", **Yeni Ümit Dinî İlimler ve Kültür Dergisi,** İstanbul, 2010, Yıl 22, Sayı: 87, s. 60.
[2] Yüce, "Ebü'l-Hasan el-Harakânî", s. 61.
[3] Uludağ, Süleyman, "el-Lüma'", **DİA,** Ankara, 2003, XXVII, 258-260.
[4] Uludağ, Süleyman, "Kelâbâzî, Muhammed b. İbrâhim", **DİA,** Ankara, 2002, XXV, 192-193.
[5] Saklan, Bilal, "Ebû Tâlib el-Mekkî", **DİA**, İstanbul, 1994, X, 239-240.
[6] Uludağ, Süleyman, "Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin", **DİA,** Ankara, 2002, XXVI, 473-475.
[7] Uludağ, Süleyman, "Hücvîrî", **DİA,** İstanbul, 1998, XVIII, 458-460.
[8] Hücvîrî'den önce ve sonra yaşamış büyük sûfîlerle ilgili geniş bilgi için bkz. Hücvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, **Keşfü'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi,** Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 1982, s. 183-277.
[9] Esamm hakkında bilgi için bkz. Kuşeyrî, Ebû Kâsım Abdulkerîm b. Havâzin, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi**, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1991, s. 131.
[10] Kuşeyrî, a.g.e., s. 133.
[11] Kuşeyrî, a.g.e., s. 135-136.
[12] Yüce, "Ebü'l-Hasan el-Harakânî", s. 61. Ayrıca bkz. Hücvîrî, a.g.e., s. 22-23.
[13] Günümüz tarih araştırmacılarından Gök, Horasan erenlerinden olan el-Harakânî'nin Anadolu'nun İslâmlaşma sürecine önemli katkıları olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Gök, Bilal, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî ve Hacı Bektâşı Velî: Aralarındaki Bağlar ve Anadolu'nun İslamlaşmasına Katkıları", Basılmamış İlmi Makale, s. 15-16, KAÜ, İlahiyat Fakültesi.

saygı duyulan bir gönül eri olmayı başarmıştır. Gazneli Mahmud'un (ö. 421/1030)[14] bizzat yanına gelerek onunla görüşmesi ve ondan dua istemesi bu açıdan önemlidir. Ayrıca onun Çağrı Bey (ö. 452/1060),[15] Tuğrul Bey (ö. 455/1063)[16] ve Sultan Alp Arslan (ö. 465/1072)[17] gibi devlet adamlarına düşünce ve fikirleriyle derinlik katması, onlara İslam'ı tebliğ şuuru aşılaması[18] ve Anadolu'nun İslamlaşma sürecine bu şekilde katkı sunması mühimdir.[19] Bu bilgiler el-Harakânî'nin diğer gazi dervişler ve alperenler gibi İslam medeniyetinin yükselmesi ve Anadolu'nun İslam ile tanıştırılmasında çok önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir.

el-Harakânî Hazretleri, Nakşibendiyye'den[20] Halvetiyye'ye,[21] Kâdiriyye'den[22] Mevleviyye'ye[23] pek çok tarikata kaynaklık etmiş ve yol göstermiş bir bilgedir. Onun kendisinden sonra gelenlere ilim ve irfan noktasında rehberlik etmesi ve kâmil insanlar yetiştirmesi iyi bir Allah dostu olduğunun göstergesidir. Nitekim Yusuf el-Hemedânî (ö. 535/1140), Ahmed Yesevî (ö. 562/1166) ve Hacı Bektâşi Velî (ö. 670/1271) onun izinden giden büyük mutasavvıflardan bazılarıdır. Mevlanâ Celâleddin er-Rûmî de (ö. 672/1273) el-Harakânî'den "bilgeler bilgesi" diye söz etmekte ve pek çok şeyi ondan öğrendiğini söylemektedir.[24]

Bu makalede el-Harakânî'nin "ümmî" olup olmadığı, ilim anlayışı ve âlimlere bakışı incelenmiştir. Onun yüksek manevî derecelere ulaşmasını sağlayan İslam'ın iki temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'i ve Sahih Sünnet'i nasıl anladığı ve yorumladığı sözlerinden verilen örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

---

[14] Çiftçi, Hasan, **Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri-Açıklama-Metin),** Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004, s. 148-153.

[15] Turan, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Ötüken Yay., İstanbul, 2010, s. 129-138; Çağrı Bey ve Tuğrul Bey zamanında Doğu Anadolu'ya yapılan ilk akınlarla ilgili bkz. Gök, Bilal, "Şeyh Seyyid Ebu'l-Hasan el-Harakânî ve Kuzeydoğu Anadolu'nun Fethindeki Rolü", Yayınlanmamış İlmi Makale, s. 6-8.

[16] Kafesoğlu, İbrahim, **Selçuklu Tarihi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, s. 32-45; Köymen, Mehmet Altay, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, TTK Yay., Ankara, 1998, s. 31-41.

[17] Turan, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Yay., İstanbul, 2010, s. 45-73; Turan, O., **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, s. 112-116; Kafesoğlu, İbrahim, "Alparslan", **DİA**, İstanbul, 1989, II, 526-530; Şeker, Mehmet, **Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması,** DİB Yay., Ankara, 1987, s. 22-48.

[18] Şeker, özellikle tasavvuf erbabının, alperenlerin ve dervişlerin Anadolu'ya gelip yerleşmelerinden ve çok başarılı işler yapmalarından bahsetmektedir. Bkz. Şeker, a.g.e. s. 120-125; 137-142.

[19] Durmuş, Mitat, "Bir Bilge Durağı, Edep Abidesi: Ebu'l-Hasan Harakânî'nin Edebî Şahsiyeti", **Ebu'l-Hasan Harakânî,** Harakânî Vakfı Yay., Kayhan Matbaacılık, Ankara, 2012, s. 31-32; Çiftçi, a.g.e., s. 69.

[20] Yazıcı, Tahsin, "Ebû Ali el-Farmedî", **DİA**, İstanbul, 1994, X, 90; Çiftçi, a.g.e., s. 92-95.

[21] Uludağ, Süleyman, "Halvetiyye", **DİA**, İstanbul, 1997, XV, 393-394.

[22] Azamat, Nihat, "Kâdiriyye", **DİA,** İstanbul, 2001, XXIV, 131-135.

[23] Tanrıkorur, Barihüda, "Mevleviyye", **DİA**, Ankara, 2004, XXIX, 468-474.

[24] Uludağ, "Harakânî", **DİA,** İstanbul, 1997, XVI, 94.

1. el-Harakânî'nin Eğitim Durumu

el-Harakânî'nin yaşadığı dönemde o coğrafyada çok güçlü bir eğitim ve öğretim faaliyetinin devam ettiği bilinmektedir. Nitekim o dönemde Horasan bölgesinde pek çok hadis âliminin yetiştiği görülmektedir. Selçukluların nüvesini teşkil eden Oğuz Türklerinin en kesif olduğu Horasan, Cibal ve Maverâünnehir bölgesi o dönemin önemli ilim merkezleri arasındadır. Bu bölgelerin Hicaz'da doğan İslam'a, Selçuklu devrinde de beşik vazifesi yapmaya devam ettiği ifade edilmektedir.[25] Nitekim Ebû Zer el-Herevî (ö. 434/1043), Ebû Sa'id es-Siczî (ö. 438/1046), Ubeydullah el-Herevî (ö. 438/1046), Muhammed b. Ahmed el-Horasânî (ö. 441/1049) ve el-Beyhakî (ö. 458/1066) el-Harakânî ile aynı dönemde yaşayan bölgenin meşhur hadis âlimleridir.[26] Aynı şekilde o dönemde Irak bölgesinde de Ebu'l-Kasım el-Ezherî (ö. 435/1043), el-Hallâl, (ö. 439/1047), İbnü'l-Kazvînî (ö. 442/1050), el-Cevherî (ö. 454/1062) ve Hatib el-Bağdâdî (ö. 463/1071) gibi meşhur hadis âlimleri yetişmiştir.[27] İşte el-Harakânî böyle bir dönemde ve bu yoğunlukta ilmî faaliyetlerin gerçekleştiği bir coğrafyada yetişmiştir. Bu bilgiler onun beslendiği ilim geleneği hakkında bize bir fikir vermektedir.

el-Harakânî'nin küçük yaştan itibaren eğitim ve öğretime devam ettiği söylenebilir. Çünkü o, daha küçükken kendisini bir öğretmene verdiklerini, o öğretmenin katı ve sert olduğunu, elinden sopasının hiç eksik olmadığını, ona nispet edilen münâcatta şöyle açıklamaktadır: "*Ey Allah'ım! Beni anne rahminde yarattığın zaman, karanlığın içinde beni aciz şekilde uyuttun; beni vücuda (dünyaya)*[28] *getirdiğinde aç mideyi (nefsi) bana yoldaş ettin. Bu nedenle doğunca açlıktan ağlıyordum; beni kundağa koyduklarında rahatlık geldi sandım; sonra elimi ve ayaklarımı bağlayarak (beni) yordular (kıpırdayamadım); aklım başıma gelince ve artık konuşmaya başlayınca dedim: 'Bugünden sonra artık rahat olurum'. (Ama nerede!) beni bir öğretmene verdiler. Terbiye eden sopasıyla emdiğimi burnumdan getirdi ve ondan korkar oldum. Onu aşınca şehvetin azgınlığından başka bir şeyle uğraşmayacak şekilde onu bana musallat ettin; zina ve kötülüğün cezası korkusuyla bir kadınla evlenince bana çocuklar verdin, onların (sevgi ve) şefkatini içime soktun; onların yiyeceği ve elbisesi endişesiyle ömrümü tükettin. Onu aşınca ihtiyarlığı ve zayıflığı bana vererek organlarıma hastalık koydun; onu aşınca öldüm ve dedim, ölünce rahatlarım…*"[29] el-

---

[25] Topaloğlu, Nuri, **Selçuklu Devri Muhaddisleri,** DİB Yay., Ankara, 1988, s. 183.

[26] Geniş bilgi için bkz. Topaloğlu, a.g.e. s. 53-57.

[27] Topaloğlu, a.g.e., s. 93-98.

[28] Bu makalede el-Harakânî'ye ait sözleri daha anlaşılır kılmak için yapılan tüm parantez içi açıklamalar tarafımıza aittir. Bu açıklamalar yapılırken el-Harakânî'nin bütün sözleri ve düşünceleri dikkate alınmış, bütüncül bir yaklaşımla bunlar değerlendirilmiş ve onun daha doğru tanıtılması amacıyla böyle bir yol tercih edilmiştir. Yoksa -iddia edildiği üzere- ona kendi kanaatlerimizi söyletmek gibi bir düşünce veya niyet asla söz konusu olmamıştır.

[29] Ebu'l-Hasan Harakânî, **Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı, (Çeviri-Açıklama-Metin),** Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004, s. 319-320. Ayrıca bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 40.

Harakânî'nin bu sözlerine bakarak onun eğitimine daha küçük yaşlardan itibaren başladığı ifade edilebilir. Dolayısıyla onun bu sözlerinden eğitim aldığı sonucuna varmak mümkündür. Bununla beraber bu ifadeleri sembolik olarak görmek ve öyle değerlendirmek de imkân dâhilindedir. Ancak onun eğitimini yarıda bırakıp medreseyi terk ettiği iddiasının[30] yeterince ikna edici delillere dayanmadığı söylenebilir.

Diğer taraftan onun *"Muntahab-i Nûru'l-Ulûm"* adlı eserinde ve diğer kaynaklarda kendisine atfedilen sözlerinde doğrudan ayet ve hadis kullanmamasını ya da çok az kullanmış olmasını sistemli bir eğitim görmediğinin veya temel İslâmî ilimleri zahiren okumadığının delili olarak ileri sürmek de doğru olmasa gerektir.[31] Zira el-Harakânî, ayet ve hadisleri özümsemesinin doğal bir sonucu olarak, Kur'an ve Sünnet'e uygun veciz ve etkileyici sözler söylemiştir. Onun sözleri ayet ve hadislerle paralellik arz etmekte ve sözlerinde İslam'a aykırı bir husus bulunmamaktadır. Bu itibarla onun sözleri Kur'an'ı ve Sünnet'i iyi bildiğinin ve doğru anladığının bir delili olarak görülebilir. Nitekim bize göre okuma ve yazması olmayan, zahirî ilimlerden habersiz birisinin böyle sözler söyleyebilmesi, yaşadığı aşkın tecrübeleri ve bilgi birikimini bu tarz ifadelerle muhataplarına aktarabilmesi mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla onun sadece tasavvufî meseleleri değil, dinin özünü kavramış ve yaşayarak etrafına örnek olmuş büyük bir İslam mütefekkiri olduğu söylenebilir. Zira iyi bir eğitim görmemiş, İslâmî ilimlerde birikimi ve tecrübesi olmayan birisinin tekkesinde binlerce müride, gerek tasavvufî meselelerde, gerekse diğer dinî alanlarda sağlam ve güvenilir bilgiler vermesi, onları en güzel şekilde yetiştirebilmesi zor olsa gerektir. Nitekim günümüz araştırmacılarından Yüceer de onun *"Bir düşünür, öncü şahsiyet ve evrensel bir değer"* olduğunu kaydetmektedir.[32]

2. el-Harakânî'nin Hocaları ve el-Harakânî Üzerindeki Etkileri

2.1. Ebu'l-Abbas el-Kassâb el-Âmulî

el-Harakânî'nin kendisinden ders aldığı Şeyh Ebu'l-Abbas el-Kassâb el-Âmulî (ö. 409/1018)[33] o dönemde dinî ilimlerde otorite ve kerametler gösteren büyük bir İslam âlimidir.[34] el-Harakânî Kur'an ve Sünnet'e gönülden bağlı böyle bir şahsın talebesi olma şerefine nail olmuştur.

el-Harakânî'nin hocası el-Kassâb hakkındaki şu anekdot onun ve hocasının İslâmî ilimlerde ne kadar derin bir bilgi sahibi olduklarını göstermesi bakımından

[30] Çiftçi, a.g.e., s. 40.
[31] Çiftçi, a.g.e., s. 41.
[32] Yüceer, İsa, "Alperen ve Manevi Mimar Hasan Harakani'nin Düşünce Dünyası", **I. Uluslararası Harakani Sempozyumu, Bildiri Özetleri Kitapçığı**, 11-13 Ekim, Kars, 2012, s. 112.
[33] Çiftçi, a.g.e., s. 75-76.
[34] Çiftçi, a.g.e., s. 75.

oldukça önemlidir. Ebû Saîd Ebu'l-Hayr (ö. 440/1048)[35] şöyle demiştir: "*Biz Âmul'da olduğumuz bir gün Şeyh Ebu'l-Abbas el-Kassâb'ın huzurunda otururken iki şahıs çıkageldi. Onun karşısına oturarak şöyle dediler: 'Ey Şeyh! İkimiz bir konuda ihtilafa düştük. Birimiz hüznün (kabz) tamamen ebedî ve ezelî olduğunu söylüyor. Diğerimiz de neşenin (bast) tamamen ebedî ve ezelî olduğunu söylüyor' dedi. Şeyh Ebu'l-Abbas el-Kassâb eliyle yüzünü sıvazlayarak şöyle dedi: 'Allah'a hamd olsun ki, Kassâb'ın makamı ne hüzündür ne de neşe; Rabbinizin katında zaman (sabah ve akşam) söz konusu olamaz. Hüzün ile neşe, senin (beşerî) sıfatlarındır. Senin sıfatın olan bir şey muhdestir (sonradan yaratılmıştır) ve muhdes olanın kadim (ezelî) olması imkânsızdır.' Sonra sözlerine şöyle devam etti: 'Emir ve yasak konusunda Kassâb'ın oğlu da Allah'ın kuludur (onun da hiçbir ayrıcalığı yoktur) ve Sünnet'e uyma hususunda da Hz. Mustafa'nın takipçisidir (yani biz bu iki kaynağa bakarız ve bunlardan besleniriz.) Şayet bir kimse civanmertlerin yolunu takip ettiğini iddia ediyorsa, onun şâhidi (işareti, belirtisi) budur. (Yani, biz o kimsenin Kur'an ve Sünnet'e ittibâ edip etmediğine bakarız.) Bu söylediğimiz koca karıların âdeti (boş bir söz) değil, aksine civanmertlerin muharebe safıdır (kılavuzu, yolu, yöntemi ve tarzıdır.)'" dedi. O iki şahıs dışarı çıkınca ben hemen sordum: 'Bu ikisi kimlerdi?' 'Biri Ebu'l-Hasan el-Harakânî, diğeri de Ebû Abdullah el-Dastânî idi' diye cevap verdi."*[36] Verilen bu bilgilerden hem şeyhin, hem de bu iki önemli müridinin İslam'ın temel meselelerine vakıf oldukları, İslâmî ilimleri tedris ettikleri ve kendi aralarında derin tasavvufî ve kelâmî konuları müzâkereye devam ettikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tüm bu bilgileri göz ardı ederek hâlâ el-Harakânî'yi zâhirî ilimlerden haberi olmayan biri olarak tanıtmak doğru olmasa gerektir. Aynı şekilde el-Harakânî, rü'yetullah ile ilgili şunları söylemektedir ki, zahirî ilimleri tedris etmemiş birisinin bu sözü söyleyebilmesi oldukça zordur. "*Biri sana: 'Fânî (olan insan) Bâkî'yi (Allah'ı) görebilir mi?' derse ona de ki: 'Bugün şu fâni âlemde, şu fâni kul Bâkî'yi tanır, yarın (ahirette) bu tanıma (onun için bir) nur olur. Böylece bekâ âleminde bekâ nuruyla Bâkî'yi görür!'"*[37] Bir başka sefer ise el-Harakânî: "*Allah kendi varlığından bir şeyi, bu erlerde (sûfîlerde) zuhur ettirmiştir; eğer biri, 'bu hulûla girer' derse, derim ki: 'Allah'ın nuru bunu gerektirir: (O Allah ki) mahlûkatı karanlıkta yarattı, sonra kendi nurundan onlara çatı yaptı (onları aydınlattı/nuru kâinatı kuşattı)"*[38] demiştir. O burada nuru, "sûfînin kalbinde yer alan Allah'ın bir sıfatı" veya "Allah'ın vahdaniyetinin bir parçası" veya "Allah'ın kendisi" olarak görmektedir denilebilir. el-Harakânî, bu sözüyle kelâmî konuları tefekkür ettiğini ve bu konularda da bilgisi olduğunu ortaya koymaktadır. Takdir

[35] Ebû Saîd, Bâyezîd ve Hallâc-ı Mansûr tarzı bir tasavvuf anlayışına sahip olup, inancı sağlam bir âlim ve sûfîdir. Ayrıca o Mevlânâ gibi semaı çok sevmektedir. Onun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yazıcı, Tahsin, "Ebû Saîd Ebü'l-Hayr", **DİA**, İstanbul, 1994, X, 220-222.

[36] Muhammed b. Münevver, **el-Esrâru't-Tevhîd fî Makâmâti'ş-Şeyh Ebi's-Saîd**, Nşr.: Muhammed Rızâ Şefi'i-yi Kedkenî, Müessese-i İntişârât-i Âgâh, Tahran, 1339-1345 hş. I, 49-50'den naklen Çiftçi, a.g.e., s. 77-78, 98-99.

[37] Attâr, Ferîdüddîn, **Evliya Tezkireleri**, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 633.

[38] Attâr, a.g.e., s. 627.

edileceği üzere dinî bir eğitim görmemiş birisinin bu konularda fikir beyan edebilmesi oldukça zordur.

2.2. Bâyezîd-i Bistâmî

el-Harakânî'nin diğer hocası ise Bâyezîd-i Bistâmî'dir (ö. 234/848). el-Harakânî, onu manevî şeyhi ve mürşidi olarak kabul etmiş ve ondan çok etkilenmiştir. Nitekim Bâyezîd'in el-Harakânî hakkında şöyle dediği nakledilmiştir: "*Ben bu hırsızların köyünden (Harakan) bir erin kokusunu koklamaktayım. Bir er gelecek, adı Ali, künyesi Ebu'l-Hasan, benden üç derece önde olacak, aile (eş) sıkıntısı çekecek, çiftçilik yapacak ve ağaç dikecek.*"[39] el-Harakânî'nin Bâyezîd'in kendisi hakkında söylediğini düşündüğü bu sözden haberi olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenledir ki o, Bâyezîd'e karşı derin bir sevgi beslemiş ve onun bu kerâmetinin (veya öngörüsünün) doğruluğunu ispatlamaya çalışmıştır denilebilir. el-Harakânî, Bâyezîd'in tesirinde çok kaldığından ve sürekli ondan üç derece önde olmayı düşündüğünden olsa gerek onu rüyalarında görmüştür. Nitekim o, bir gün rüyasında kendini, Bâyezîd'i ve Veysel Karânî'yi aynı kefende gördüğünü[40] ifade etmiştir. Aralarında iki asra yakın bir süre olması nedeniyle Bâyezîd'den yüz yüze ders alması söz konusu olmamıştır. Bu nedenle, her ikisi arasında bir üveysîlik ilişkisi olduğu iddia edilmektedir. Oysa böyle bir üveysîlik ilişkisinin Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'ten hiçbir dayanağı yoktur. Böyle bir uygulamaya Sahâbe, Tabiîn ve Tebeu't-Tabiîn dönemlerinde de rastlanılmamaktadır. Ancak bazı tasavvuf kaynaklarında vefat etmiş velilerin ruhaniyetinden üveysî metotla feyiz alma uygulamasının ilk kez İbrâhim b. Edhem (ö. 161/778) ile başladığı, onun Hızır'dan yahut Veysel Karânî'nin ruhaniyetinden feyiz aldığı nakledilmektedir. Yine ilk dönem sûfîlerinden Bâyezîd'in Câfer es-Sâdık'tan, el-Harakânî'nin ise Bâyezîd'den üveysî yolla manevî eğitim gördüğü bazı sûfîlerce kabul edilmektedir.[41] Hz. Peygamber ve Sahâbe döneminde örneği olmayan böyle bir uygulamayı eleştiren başka sûfîler ise: "*Diri bir kedi, ölü aslandan daha iyidir*"[42] diyerek hayatta olan şeyhten eğitim almanın gerekli olduğunu ifade etmiş ve üveysî metod ile feyz ve ilham almanın doğru olmadığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla el-Harakânî'nin Bâyezîd'den üveysî yolla manevî eğitim gördüğü iddiası bize yeterince ikna edici gelmemektedir. Kanaatimizce el-Harakânî'nin Bâyezîd'i her konuda kendisine rol model olarak seçmesi, onun hayatını ve sözlerini çok iyi öğrenmesi, sürekli onu geçmek ve ondan manevî âlemde üç derece önde olmak için çabalaması doğru değerlendirilmelidir. Çünkü Cüneydi Bağdâdî (ö. 298/910) Bâyezîd'i tanıtırken: "*Bâyezîd-i Bistâmî'nin sûfîler arasındaki rolü, Cebrâil'in melekler arasındaki rolüne benzerdi*"[43] diyerek onun farkını ortaya koymuştur. Dolayısıyla el-Harakânî böyle bir kimseyi kendine örnek alarak yüksek manevî derecelere ulaşmayı planlamış ve bu uğurda ciddi bir gayret göstermiştir denilebilir.

[39] Attâr, a.g.e., s. 592.
[40] Attâr, a.g.e., s. 613.
[41] Tosun, Necdet, "Üveysîlik", **DİA**, İstanbul, 2012, XLII, 400.
[42] Tosun, "Üveysîlik", XLII, 401.
[43] Uludağ, Süleyman, "Bâyezîd-i Bistâmî", **DİA**, İstanbul, 1992, V, 240.

Diğer taraftan el-Harakânî'nin de manevî mürşidi Bâyezîd gibi bazı şathiyeleri[44] olduğu görülmektedir. O, bu konuda da Bâyezîd'i kendine örnek almış olmalıdır. Nitekim Cüneydi Bağdâdî, Bâyezîd'in bazı şathiyelerini yorumlayarak meşru olduklarını ispatlamaya çalışmıştır.[45] Bununla beraber İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1201) bu tür şathiyeleri nefsin büyük iddiaları olarak görmüş ve şiddetle eleştirmiştir.[46]

Öte yandan bazı menkıbelerde ifade edildiği şekliyle Bâyezîd'in türbesinde el-Harakânî'nin yaşadığı iddia edilen olayların[47] gerçekte cereyan edip etmediği hususu tartışmalıdır.[48] Nitekim bunların menkıbe olduğu zaten ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu tür menkıbelere karşı ihtiyatlı yaklaşılmasının uygun olacağını düşünmekteyiz. Çünkü menkıbelere dayanılarak el-Harakânî ile manevî şeyhi Bâyezîd arasında bir üveysîlik ilişkisi olduğu iddia edilebilmektedir. Bu iddianın yeteri kadar ikna edici olmadığı söylenebilir. Zira bize göre bu ikisi arasındaki ilişki, bir üveysîlik ilişkisinden daha ziyade, rol model alma ve bu uğurda gerekli çabayı Sünnetullah çerçevesinde göstererek bu işi başarmadır. Bu düşüncemizi yine el-Harakânî'nin kendi sözleriyle ve yaşadıklarıyla açıklamaya çalışalım. el-Harakânî sûfîlerin çok değer verdiği Bâyezîd'i ona duyduğu ilgi nedeniyle kendine örnek almış, her zaman onu geçmek arzusunda olmuş ve nihâyet geçtiğini ise bizzat şu sözleriyle ifade etmiştir: *"Eğer insanların: 'Bâyezid'in mertebesine ulaştı da, saygısızlık etti (ediyor)' demelerinden çekinmeseydim, Bâyezid'in Allah'a karşı söylemiş ve düşünmüş olduğu her şeyi size söylerdim. (Çünkü ben şu an o ikisinin ne konuştuklarını biliyorum ve bu mertebeye ulaştım. Rabbim tüm bunları bana ilham etti ve ediyor. Bu arada şunu da söyleyeyim): Bâyezîd'in düşünceyle (manevî olarak) vardığı yere (fizik ötesi âleme), (şu) Ebu'l-Hasan ayakla (bu sarsılmaz iman ve teslimiyet sonucu, Allah'ın izniyle, hem ruhen hem de astral bedenle) varmıştır."*[49] Görüldüğü üzere o, bu sözüyle manevî hocası Bâyezîd'i geçtiğini ve yıllarca hayalini kurduğu hedefine ulaştığını beyan etmektedir. Bununla birlikte Bâyezîd'in de hakkını teslim etmekte ve: *"(O) âlemde bizi yalnızca bir canlı gördü ve o da Bâyezîd'dı"*[50] diyerek manevî mürşidinin derecesinin yüksek olduğunu belirtmekte, böylece hocasına olan saygı ve hürmetini göstermektedir. İşte onun böyle büyük bir otoriteyi kendisine örnek alması, onu her konuda aşmayı planlaması, bunu başarması, lakin onu yine takdirle yâd etmesi ve ona vefa göstermesi dikkate değerdir. Nitekim el-Harakânî çıtayı yüksek tutanların

---

[44] Şathiye hakkında bilgi için bkz. Uludağ, Süleyman, "Şathiye", **DİA**, İstanbul, 2010, XXXVIII, 370-371; Yazıcı, Tahsin, "Şath", **İA**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, XI, 350-351.

[45] Uludağ, "Bâyezîd-i Bistâmî", V, 239-240; "Şathiye", XXXVIII, 370.

[46] Uludağ, "Şathiye", XXXVIII, 371.

[47] el-Harakânî'nin Bâyezid'in türbesinde onunla konuştuğu, Kur'an'ın tamamını bir anda veya yirmi dört günde onun işaretiyle öğrendiği ve hatmettiği anlatılmaktadır. Bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 82-85.

[48] Çiftçi, a.g.e., s. 86. Çiftçi de bu menkıbelerin bilimsel değerlerinin tartışma konusu olduğunu ve bunları destekleyecek elde kesin tarihî bilgilerin mevcut olmadığını kaydetmektedir.

[49] Attâr, a.g.e., s. 612.

[50] Attâr, a.g.e., s. 613.

gösterecekleri büyük azim ve gayretle manevî anlamda yüksek mertebelere ulaşacaklarını böylece ifade etmiş ve kendisinden sonra gelenlere bu konuda da örnek olmuştur.

el-Harakânî'nin Bâyezîd'e olan bu vefasının nedenini ise yine onun şu sözünde aramak gerekir. el-Harakânî müritlerine hitaben şöyle demiştir: *"Bir gün Bâyezîd müritlerine dedi ki: Hak (diyor ki): 'Beni isteyeni ikramlara boğarım. Sen Bâyezîd'i isteyeni ise hiçbir yerde görünmeyecek şekilde yok ederim.' Peki şimdi (ey müritlerim) siz ne diyorsunuz?' (Bâyezîd'in müritleri) dediler ki: Yok etse bile canı (Bâyezîd'i) isteriz!"*[51] Görüldüğü üzere Bâyezîd'in müritleri burada bir vefa örneği sergilemekte ve adeta şöyle demektedirler: "'Ey Bâyezîd! Biz Yüce Allah'ı senin sayende tanıdık, bildik ve bulduk. O bizi yok edeceğini söylese bile biz yine seni tercih eder ve senin peşinden ayrılmayız. Zira zaten sen bizi O'na götürüyorsun. Sana karşı nankörlük edemeyiz." el-Harakânî, müritlerine yaşanmış bu hâdiseyi anlatırken bağlılığın ve sadakatin nasıl olması gerektiğini söylemiş, müritlerin hakikî mürşide tam anlamıyla teslim olmaları halinde Allah'a ulaşmalarının çok daha kolay olacağını ifade etmiştir. İşte el-Harakânî, müritlerine anlattığı bu hâdiseyi bizzat kendisi de uygulamış ve manevî mürşidi Bâyezîd'e olan vefasını böylece göstermiştir.

Yine o, şu sözünde de hem Bâyezîd'e verdiği değeri göstermiş, hem de dünyanın nasıl daha iyi bir yer olması hususundaki görüşünü ifade etmiştir: *"O, bir gün bir öğrenciye: '(Dünya) nasıl olsaydı daha iyi olurdu?' diye sormuş, öğrenci: 'Bilmiyorum' deyince ona demiştir ki: 'Dünya Bâyezîd gibi (Allah'a gönülden inanmış ve tam anlamıyla teslim olmuş) erlerle dolu olsaydı en iyisi öyle olurdu!'"*[52] el-Harakânî bu sözüyle böyle gönül erleriyle dolu bir dünyada Allah'ı hakkıyla takdir edenlerin[53] sayısının artacağını, dünyanın daha yaşanılabilir, güven ve huzur dolu bir yer olacağını ve bu durumun da Allah'ın hoşuna gideceğini ifade etmekte ve kendine örnek aldığı manevî mürşidine sevgi ve bağlılığını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kaynaklardaki bilgilerden el-Harakânî'nin Bâyezîd'i her konuda kendisine örnek aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim el-Harakânî nefsin kötülüklerden arındırılması için benimsediği çile ve riyazet hususunda hocası Bâyezîd'in bir sözünü naklettikten sonra kendisinin de benzer metodu benimsediğini ifade etmiştir. Nakledildiğine göre Bâyezîd şöyle demiştir: *"Bir gece nefsime: 'Kalk, ibadet et!' dedim. O da: 'Ben ölmüşüm!' dedi. (Bunun üzerine ben de) elbiselerimi çıkardım ve ona dedim: 'Ölüye iyi elbise yakışmaz'; (vücuduma) hasır sardım ve (öylece) uyudum (uzandım); (içimden de) dedim ki: "'Eğer o ölmüş ise sabaha kadar işkencede olacak."*[54] Hocası ile aynı yolu takip eden el-Harakânî ise şöyle demiştir: *"Ben de bir gece dedim: 'Ey nefis! (kalk) namaz kıl!' 'Kılamam' dedi. Kalktım kendimi*

---

[51] Attâr, a.g.e., s. 617.

[52] Attâr, a.g.e., s. 635.

[53] Kur'an-ı Kerim, insanların Allah'ı hakkıyla takdir edemediklerini haber vermektedir. Bkz. "*Allah'ı lâyıkıyla (kadrine/şanına yaraşır şekilde) takdir edemediler…*" el-Enâm, 6/91.

[54] Tortel, Kristin, Şeyh **Ebû'l-Hasan-i Harakâni, Zindege-yi Ehvâl ve Ekvâl** (Farşça'ya Çev.: Abdu'l-Muhammed Rûhbâhiyân), Neşr-i Merkez, Tahran, 1378 hş. s. 125'den naklen Çiftçi, a.g.e., s. 156.

iple astım (duvara bağladım) ve dedim: '(O zaman) ölmüşsün sen.'" (Nefis buna dayanamadı, ben de onun ipini çözdüm). O anda (tutup) onu mihraba getirince: '(Tamam tamam) kılarım' dedi."[55] Görüldüğü üzere nefsi terbiye konusunda Bâyezîd'in ve el-Harakânî'nin yaşadıkları bu haller birbirine çok benzemektedir.[56] Bu ise onun Bâyezîd'i kendine nasıl örnek aldığını göstermesi bakımından önemli olmakla beraber, müritler için de güzel tavsiyeler olarak görülebilir.

Bâyezîd hayatı boyunca riyaya ve insanlar bilsin diye yapılan şeylere karşı olmuş, içindeki zünnarı (şirk duygusunu) yok etmiş[57] ve bu konuda nefsinin kötü duygularını yenmeyi başarmıştır. el-Harakânî de tıpkı şeyhi gibi Allah'a derinden ve çok büyük bir saygıyla bağlı olduğunu şöyle ifade etmiştir: *"Allah önüme öyle bir sefer çıkardı ki, bu seferde çölleri, dağları, tepeleri, ırmakları, inişleri, yokuşları, korkuları, ümitleri, gemileri, denizleri geçtim (aştım). Tırnak ve saçtan, ayak parmağıma kadar her şeyi (tüm maddî varlığımı) geride bıraktım. Ondan sonra bildim ki, (daha tam kâmil bir) Müslüman değilim. Dedim: 'Ey Allah'ım! Halkın (insanların) nazarında Müslümanım ve senin nazarında zünnar (şirk) sahibi biriyim; senin nazarında da (gerçek bir) Müslüman olmam için zünnarımı kes! (Öyle ki, Senden başkasına muhtaç olmayayım; kalbimdeki her türlü kötü duyguyu kaldır; beni arındır; dünya sevgisini kalbimden al; onu boşamam konusunda bana yardım et ki, Sana hiçbir şeyi asla ortak koşmayayım!')"*[58] el-Harakânî'nin bu sözünden de anlaşılacağı üzere o, hocası Bâyezid gibi Hakk'ın dışında bir şeye iltifat etmeyi şirk olarak (zünnar) görmüştür. Kalbinde Allah'tan başka hiçbir şeyin sevgisinin olmamasını istemiştir. Zira ona göre kalp, hâlâ başka şeylere meylediyorsa o kalbe Hak tecelli etmez. Ve öyle bir kalp daima şirk tehdidi altındadır.

el-Harakânî bir defasında da, Bâyezîd'in miraçla ile ilgili sözlerine gönderme yaparak şöyle demiştir: *"Bâyezid dedi ki: 'Ben (miraçta Rabbimin huzurunda iken) ne mukimim ne de misafir (sürekli orada değildim, ama oraya yabancı da değildim.)' Ben ise diyorum ki: 'Ben O'nun tekliğinde (O'nun vahdaniyetinde kaybolarak sürekli) yolculuk yapanım (ben O'ndan zaten hiç ayrılmıyorum. Dolayısıyla ben hep O'nunlayım)."*[59] Görüldüğü üzere o, böyle çarpıcı ve etkileyici sözler söyleme konusunda manevî mürşidi Bâyezid gibi davranmış ve kendisinin Allah ile ilişkisinin boyutu hakkında daha farklı bir değerlendirme yapmıştır.

Attâr'ın *"Tezkiratü'l-Evliyâ"* adlı eserinde geçen bir menkıbeye göre bir gün bir hırkalı (sûfî) havadan (uçarak) gelmiş ve şeyhin (el-Harakânî'nin) önünde (durmuş ve) yere ayak vurarak şöyle demiştir: *"(Bu) devrin Cüneyd'i benim, devrin Şiblî'si benim ve*

---

[55] Tortel, a.g.e., s. 125'den naklen Çiftçi, a.g.e., s. 156.
[56] el-Harakânî ve Bâyezîd'in bazı ortak fikirleri ile ilgili bilgiler için bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 154-169.
[57] Attâr, **Tezkiratü'l-Evliyâ**, II, 142'den naklen Çiftçi, a.g.e., s. 164.
[58] Attâr, a.g.e., s. 605.
[59] Attâr, a.g.e., s. 612.

devrin Bâyezîd'i benim (ben de manevî derecelerde onlara yaklaştım ve onları geçtim. Ya sen ne dersin ey Ebû Hasan?) (Böyle bir meydan okuma karşısında) Şeyh (el-Harakânî) de ayağa kalkmış ve yere ayağını (daha sert bir şekilde) vurarak (o sûfîye): 'Devrin Mustafa'sı (her an Hz. Muhammed Mustafa ile olanı) benim, devrin Hudâ'sı (her an Allah ile olanı) benim' demiştir."[60] el-Harakânî bu sözüyle, "Ben de Allah'a ve Peygamber'e dayanıyorum. Benim yanımda da o ikisi var. Senin bahsettiklerin ve sen de kim oluyorsunuz? Ben metafizik âlemde tüm o şahısları da, başkalarını da zaten geride bıraktım. Ben her an Allah ve Rasûlü ile birlikteyim" demek istemiş ve böyle bir sûfîye haddini bildirmiş olmalıdır. el-Harakânî'nin bu sözünden de hocası Bâyezîd'i geçtiğini ima ettiği sonucuna varmamız mümkündür.

el-Harakânî'nin Bâyezîd'i geçmek istediği onun şu sözünden de anlaşılmaktadır. *"Bâyezîd'in şöyle dediği hikâye edilir: 'Yaptığın iyi bir işin ardından kötü bir iş yapma. Çünkü gözün ona ilişince, iyiliği değil kötülüğü görürsün! Şeyh (el-Harakânî ise) buyurdu ki: (Ey civanmert!) sana tavsiyem, (sen yaptığın) iyiliği de kötülüğü de unut! (yaptığın iyilikleri de, sana yapılan kötülükleri de aklına hiç getirme. Sen Allah'ın rızasını kazanmaya bak. Küçük şeylerle meşgul olma! Onlara takılıp kalma!)"*[61] el-Harakânî'nin bu sözünden de Bâyezîd'i geçtiğini ima ettiği sonucuna varılabilir. Çünkü ona göre hem iyilik hem kötülük zaten unutulması gereken davranışlardan olup, önemli olan sürekli Hakk'ı anmak ve O'nun rızasını kazanmak için çabalamaktır.

Görüldüğü üzere el-Harakânî, Bâyezîd'i her konuda kendine rol model seçmiş, onun hayatını ve sözlerini çok iyi öğrenmiş, sürekli onu geçmek ve ondan manevî âlemde üç derece önde olmak için çabalamıştır. Dolayısıyla aralarındaki ilişki bir üveysilik ilişkisi değil, tam tersine model alma ve üstün manevî derecelerde hocasına yetişmek için gayret göstermedir denilebilir.

Diğer taraftan el-Harakânî'nin hayatı boyunca Kur'an ve Sünnet'i ölçü aldığı, kendisinden önce yaşamış büyük Allah dostlarının bilgi ve birikimlerinden istifade ettiği, onların fikirlerinin varisi ve iyi bir takipçisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu ise iddia edildiği üzere bir anda kalbe dökülen bilgilerden[62] daha ziyade, uzun okumalar ve riyazetler sonucu elde edilen bilgilerin özümsenmesi ve içselleştirilmesiyle ortaya çıkabilecek bir durum olarak görülebilir. Zaten onun şeyhi el-Kassâb'a ve hoca silsilesine bakıldığında onların bu bilgi birikimleri ve İslâmî ilimlerdeki derinlikleri fark edilecektir. el-Harakânî'nin hocalarının silsilesi şu şekildedir. Şeyh Ebu'l-Abbas el-Kassâb el-Âmulî (ö. 409/1018), Muhammed b. Abdullah et-Taberî (ö.?/?), Ebû Muhammed Cureyrî (ö. 311/923), Cüneydi Bağdâdî (ö. 298/910). Seriyyi es-Sakatî (ö. 257/870), Ma'rûf-i Kerhî (ö. 210/816), Dâvûd-i Tâî (ö. 165/781), Habîb-i Acemî (ö. 150/767), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Ali b. Ebî Talib (ö. 41/661)'dir.[63] Dolayısıyla tüm bu

---

[60] Attâr, a.g.e., s. 601.
[61] Attâr, a.g.e., s. 629.
[62] Çiftçi, a.g.e., s. 105.
[63] Çiftçi, a.g.e., s. 95. Ayrıca bkz. Mevlânâ Ali. Hüseyn, **Reşahat Ayn'el-Hayat Can Damlaları**, Sad.: Necip Fazıl Kısakürek, Alem Yay., İstanbul, ts., s. 8.

kimselerin engin tecrübelerini en iyi şekilde değerlendiren, üzerlerine ilavelerde bulunan, veciz ve etkileyici sözler söylemeyi başaran, söylediklerini yaşayan el-Harakânî, binlerce mürit yetiştirmiş, kendisinden sonra gelenleri etkilemiş ve onların üzerinde derin izler bırakmış bir İslam âlimidir denilebilir.

Öte yandan el-Harakânî'nin şu sözü de doğru anlaşılmalıdır. O bir keresinde şöyle demiştir: *"'Hocaya gittik' diyen öğrencilere şaşarım. Biliyor musunuz ki ben (Allah'tan başka) hiç kimseyi üstad edinmedim. Çünkü mübarek ve aşkın olan Allah benim üstadımdır. Bütün pirlere (yaşlı hocalara) de hürmetim vardır."*[64] O, bu sözüyle hiçbir hocadan ders almadığını söylüyor değildir. Tam aksine onun hocası el-Kassâb başta olmak üzere manevî mürşidi Bâyezid'e ve diğer tüm hocalarına saygı ve hürmeti vardır. Ama o, hakikî mürşidin belli bir noktadan sonra Yüce Allah olduğuna dikkatleri çekmek ve insanları sırf O'na yönlendirmek için bu sözü söylemiş olabilir. Ayrıca el-Harakânî'nin bu ve buna benzer diğer sözlerini nerede, kime, hangi maksatla, niçin ve hangi ruh haliyle söylediğini bilmeden, sadece zahire bakarak yorum yapmak böyle yapan kimseleri yanlış neticelere götürebilir. Dolayısıyla el-Harakânî, bu sözüyle ilmi, hocaya gitmeyi, ders almayı ve âlimleri küçük görüyor değil, aslında *"Her bilgi sahibinin üstünde bir başka bilen vardır"*[65] ayetine işaret ediyor ve en büyük mürşidin Yüce Allah olduğuna dikkatleri çekmek istiyor olabilir.

el-Harakânî bir defasında da kendisine, *"Hızır ile sohbet etmeyi arzu eder misiniz?' diye soran bir sûfiye: 'Evet arzu ederim' diye cevap vermiş ve arkasından ona: 'Kaç yaşındasın?' diye sormuştur. Sûfi: 'Altmış yaşındayım' deyince el-Harakânî ona: 'Yaşamaya yeniden başla! (Çünkü) seni O yarattığı halde (sen Allah ile değil de hâlâ) Hızır ile sohbet istiyorsun ha? Ben O'nun sohbetinde bulunduğum sürece hiçbir mahlûkun (yaratılmışın) sohbetinde bulunmayı temenni etmiyorum!"*[66] demiştir. Görüleceği üzere el-Harakânî hep büyük düşünmekte, insanları Allah'a yakın olmaya davet etmekte, baktıkları her yerde O'nun iz ve işaretlerini görmelerini ve O'nu delice sevmeleri istemektedir.

Diğer taraftan el-Harakânî'nin en önemli talebelerinden birisi olan Hâce Abdullah Ensârî el-Herevî (ö. 481/1089)[67] üstadı el-Harakânî'yi şöyle tanıtmaktadır: *"Hadis, ilim ve Şeriat'ta şeyhlerim çoktur. Fakat tasavvuf ve hakikatte benim pîrim Şeyh Ebu'l-Hasan el-Harakânî'dir. Eğer onu görmeseydim hakikati nasıl öğrenirdim?"*[68]

Aynı şekilde batınî bilgilere aşina olan bir arif, ama daha çok zâhirî ilimlere vâkıf bir âlim olan üstad Ebû Kâsım el-Kuşeyrî, el-Harakânî karşısındaki hayranlığını ve şaşkınlığını şöyle ifade etmiştir: *"Harakan vilâyetine (kasabasına) geldiğimde o pirin*

---

[64] Attâr, a.g.e., s. 621.
[65] el-Yusuf, 12/76.
[66] Attâr, a.g.e., s. 608-609.
[67] Yazıcı, Tahsin-Uludağ, Süleyman, "Herevî, Hâce Abdullah", **DİA**, İstanbul, 1998, XVII, 222-226.
[68] Yazıcı, T., Uludağ, S., "Herevî, Hâce Abdullah", XVII, 223. Ayrıca bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 17, 106.

haşmetinden fesâhatım son bulmuş ve ifade gücüm kalmamıştı. Hatta veliliğimden azlolunduğumu sanmıştım."[69] Hallâc, Bistâmî, Zunnûn ve Şiblî gibi marifet görüşleri ve şathiyeleriyle tanınan mutasavvıfları İslam dairesinde görebilecek, hatta bu zatların kemal sahibi birer velî olduklarına inanabilecek ölçüde derin bir mutasavvıf olan el-Kuşeyrî, Şeriat'ın en küçük bir hükmünü ihlal edenlere en ağır hücumlarda bulunabilecek kadar İslam'a gönülden bağlı bir İslam âlimi olup[70] onun el-Harakânî hakkında böyle konuşması önemlidir. Görüldüğü üzere Allah dostu el-Harakânî, kendisini ziyarete gelenleri daha ilk saniyelerden itibaren derinden etkilemekte ve görüldüğünde Allah'ı hatırlatan[71] bir mürşidi kâmil olduğunu böylece ortaya koymaktadır.

el-Harakânî'nin tekkesinde binlerce civanmert ve talebe yetiştirdiği ortadadır. Çünkü onun etkisi sadece yaşadığı dönemle sınırlı kalmamış, asırlarca sürmüş ve halen devam etmektedir. Nitekim onun "Horasan erenleri"nin yetişmesindeki payını hiçbir kimsenin inkâr edebilmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla kendisinden sonra gelenleri bu şekilde derinden etkilemeyi başarmış birisinin takdir edileceği üzere "ümmî" olabilmesi oldukça zordur.

3. el-Harakânî'nin Ümmî Olduğu İddiası

Bu konuyu ele almadan önce "ümmî" kavramını açıklamamız yerinde olacaktır. Sözlükte "kastetmek, yönelmek, öne geçmek" anlamındaki "emm" kökünden veya "anne" anlamına gelen "ümm" kökünden yahut "topluluk ve millet" gibi manaları ifade eden "ümmet" kelimesine nispetle elde edilen "ümmî" kelimesi, "*Okuma yazma bilmeyen, tahsil görmemiş, az konuşan"*[72] gibi anlamlara gelmektedir. "Ümm"e nispet edilmesi halinde "*Annesinden doğduğu gibi kalmış, tabiatı bozulmamış, sonradan okuma yazma öğrenmemiş,"*[73] "ümmet"e nispet edilmesi halinde ise "*Kendisine kutsal kitap verilmemiş kişi/toplum,"*[74] *"Bağlı bulunduğu topluluğa mensup, onların özelliklerini taşıyan, bilgi ve becerilerini bu çerçevede kazanmış kimse"* gibi anlamlara gelmektedir.[75] Dolayısıyla "ümmî" kelimesinin çok farklı anlamları söz konusudur.

---

[69] Attâr, a.g.e., s. 597. Ayrıca bkz. Hucvirî, a.g.e., s. 268.

[70] Kuşeyrî, a.g.e., s. 20.

[71] Hakiki müminlerin görüldüklerinde Allah'ı hatırlatmaları ile ilgili bazı ayetler için bkz. el-Enfâl, 8/2-3; en-Nûr, 24/37; el-Fetih, 48/29.

[72] Râgıb, el-Isfahânî, **el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an**, Kahraman Yay., İstanbul,1986, s. 28.

[73] Zeccâc, Ebû İshak İbrahim es-Seriyy b. Sehl, **el-Meâni'l-Kur'an ve İ'râbuhu,** Thk.: Abdülcelil Şelebî, el-Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1988, I, 159. Bu eserin Zeccâc'a değil, el-Bâkulî adında başka bir âlime ait olduğu ile ilgili bkz. Kayapınar, Durmuş Ali, "ez-Zeccâc'a Nispet Edilen "el-İ'râbu'l-Kur'an" Kimindir? Ve Bu Kitabın Gerçek Adı Nedir?", **SÜİFD**, Konya, 1997, Sayı: 7, (s. 81-108); İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrem, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, 1990, XII, 34; Firûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, İstanbul, 1305, IV, 177-178.

[74] el-Câbirî, Muhammed Âbid, **Kur'an'a Giriş,** Çev.: Muhammed Çoşkun, İlimyurdu Yay., İstanbul, 2011, s. 94.

[75] Mertoğlu, Mehmet Suat, "Ümmî", **DİA**, İstanbul, 2012, XLII, 309.

el-Harakânî'nin "ümmî" olmasıyla kast edilen ise, onun "*Okuma yazma bilmediği ve tahsil görmemiş bir kimse*" olduğudur. Ancak bizim bu kanaate katılmamız zor görünmektedir. Çünkü el-Harakânî'nin söylediği etkileyici sözlere, yaşadığı dönemdeki İslam âlimleriyle ilişkilerine, el-Kassâb gibi bir İslam âliminden dersler almasına ve onun el-Harakânî'yi kendisine halife seçmesine bakıldığında onun "ümmî" olduğu iddiası[76] yeterince ikna edici gelmemektedir. el-Harakânî ile ilgili çalışmalar yapan Çiftçi, o dönemde "ümmî" kavramının Arapça bilmeyenler için kullanıldığını kaydetmekte, onun Farsça okuma yazma bildiğini gösteren kanıtların ise henüz ortada olmadığını söylemektedir.[77] De Bruijn ise onun "ümmî" olduğunu, eğitim aldığıyla ilgili hiçbir bilginin olmadığını, Arapça bazı ifadeleri doğru telaffuz edemeyecek kadar cahil birisi olduğunu söylemektedir.[78] Ancak bunun tam tersi görüş belirterek onun yaşadığı dönemdeki zâhirî ilimleri tedris ettiğini söyleyenler de vardır. Nitekim Uzgur: "*Harakânî zâhirî ilim almamıştır, ümmîdir*" diyenlerin araştırma yapmaksızın konuştuklarını, onun zâhirî ilimleri tedris ettiğini söylemektedir.[79] Bize göre de onun veciz sözlerini bir kenara bırakıp bazı menkıbelere dayanarak "ümmî" olduğunu iddia etmek doğru olmasa gerektir. Zira İslâmî ilimleri tahsil etmemiş birisinin böyle etkileyici sözler söyleyebilmesi, ayet[80] ve hadislere[81] çarpıcı yorumlar getirebilmesi, tasavvufî, kelâmî ve felsefî konularda fikir beyan edebilmesi oldukça zor görünmektedir. Nitekim el-Harakânî ile ilgili çalışmalar yapan Çiftçi de bir başka yerde, onun sonradan Kur'an'ı öğrendiğini, bir kısım ayet, hadis ve bazı Arapça ifadeleri ezberlediğini söylemekte ve bunu delillendirmeye çalışmaktadır.[82]

Diğer taraftan el-Harakânî'nin kendisini "ümmî" olarak tanıtmasını o zamana kadar okuduğu zâhirî ilimleri ilimden saymaması olarak değerlendirenler de vardır.[83] Bazı kaynaklarda ise Bâyezîd'in manevî bir işareti üzerine Kur'an okumaya başladığı kaydedilmektedir.[84] Oysa bu tür menkıbelere karşı son derece ihtiyatlı yaklaşılması ve kaynağı meçhul kıssalar üzerine hüküm bina edilmeden önce çok iyi bir araştırma yapılması gerekmektedir. el-Harakânî'nin Bâyezîd'i her konuda kendine örnek aldığı,

---

[76] Çiftçi, a.g.e., s. 37.

[77] Çiftçi, a.g.e., s. 38-39.

[78] De Bruijn, J.T.P., "Kharakani, Abu'l-Hasan 'Ali b. Ahmad", **Biographical Encyclopaedia of Sufis (Central Asia and Middle East),** (Prepared by N. Hanif), Sarup and Sons, New Delhi, 2002, s. 234.

[79] Bkz. Uzgur, Yavuz Selim, **Anadolu'nun Kalbi Harakânî**, Sûfî Kitap, İstanbul, 2012, s. 66-70.

[80] el-Harakânî'nin bazı ayetlere getirdiği yorumlarla ilgili yapılan bir çalışma için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'de Kur'an Kültürünün Yansımaları", Yayınlanmamış İlmî Makale, KAÜ, İlahiyat Fakültesi.

[81] el-Harakânî'nin hadis ve Sünnet anlayışı hakkında yapılan bir çalışma için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Hadis ve Sünnet Anlayışı", Yayınlanmamış İlmî Makale, KAÜ, İlahiyat Fakültesi.

[82] Çiftçi, a.g.e., s. 39-40.

[83] Uzgur, a.g.e., s. 58.

[84] Uludağ, Süleyman, "Harakânî", XVI, 93; Çiftçi, a.g.e., s. 82-83.

onun tasavvuf tarzını benimsediği, Hakk'a ermek için zor riyazetlere, çetin mücâhede ve çilelere katlandığı[85] düşünülecek olursa, Bâyezîd'in mezarının başında oturmak suretiyle bu yüksek derecelere ulaştığını iddia etmek Kur'an'ı, Sünnet'i, aklı ve tarihî tecrübeyi bir kenara bırakmak olarak değerlendirilebilir. Zira el-Harakânî, el-Kassâb[86] gibi bir mürşidin yanında çağdaşı Ebû Abdullah el-Dastânî (ö. 417/1026) ve Ebû Saîd Ebu'l-Hayr ile birlikte eğitim görmüş, onun gözde talebesi olarak sohbetlerini dinlemiş ve dinî konuları onlarla birlikte mütalaa etmiştir. Bu da onun hem zahirî hem de batınî ilimleri öğrendiğinin bir başka delili olarak görülebilir.

Ayrıca "ümmî" olan birisinin böyle bir şeyhin en seçkin talebelerinden olmayı başarması takdir edileceği üzere oldukça zordur. Nitekim ondaki ilmi, irfanı, ihlası, zekâyı ve tasavvufî konulardaki derinliğini fark eden hocası el-Kassâb, kendisinden sonra insanların artık ona yöneleceklerini ifade etmekten ve onu kendisine halife seçmekten çekinmemiştir. Böylelikle el-Kassâb yaşadığı dönemde emaneti ehline vererek Kur'an ve Sünnet'e bağlılığını[87] bir kez daha göstermiş ve onu kendisine halife seçmiştir. Zira el-Kassâb'ın el-Harakânî hakkında: *"Benden sonra ziyaretçilerim ona yönelecekler"* dediğini kaynaklar haber vermektedir.[88]

Attâr'ın naklettiği şu bilgiler el-Harakânî'nin zahirî ilimlerde "ümmî" olmadığını ortaya koymakta ve onun İslâmî ilimlerden haberdar olduğu görüşünü teyit etmektedir. *"Nakledildiğine göre (hadisle iştigal eden) bir imam Irak'ta hadis dinliyor (okuyor, öğreniyor ve öğretiyordu). Şeyh (el-Harakânî): (o imamın aktardığı bazı hadislerin Hz. Peygamber'e ait olmadığını anladığından bu imama tepki göstererek) 'Burada isnâdı daha âlî olan biri yok mu'? diye (bir soru) sordu. İmam: 'Öyle biri yok' dedi. Şeyh (el-Harakânî): Ben (önceden batınî ilimlerde) ümmî (bu konulara yabancı, bilgisi yetersiz) bir adam(d)ım. (Ancak) Yüce Allah bana neyi verdiyse minnet etmedi ve kendi ilmini (O'nu ve İslam'ı daha iyi tanımam ve tanıtabilmem için çok yoğun çabalarım sonucunda kalbime gelen ilhamı) de bana verdi ve (ancak) bunu minnet etti (yani ben edindiğim bu bilgilerime ve ulaştığım makamlara baktığımda gördüğüm bazı yanlışları söylememezlik edemem, işin doğrusunu söylemem gerekir. Dolayısıyla burada Hz. Peygamber'e atfen söylenen bazı hadisler ona ait değildir)' dedi. İmam: 'Ey Şeyh! Sen kimden (hangi hocadan) duyuyor ve hadis belliyorsun?(da böyle konuşuyorsun, senin hadis hocan kim?)' diye sorunca Şeyh: 'Rasul'den (s.a.v.) (hadis dinliyorum)' dedi. Ama bu söz adamın (imamın) hoşuna gitmedi, onu(n bu sözünü) kabul etmedi. (Hadisle meşgul olan imamın o) gece rüyasında gördüğü büyük Zat (s.a.v.) kendisine: 'Civanmertler doğru(yu) söylerler' dedi. Ertesi gün adam (imam) gelip hadis okuma (ve okutma) işine (tekrar) başladı. Öyle bir yere geldi ki (o an hadis meclisinde hazır bulunan) Şeyh (el-Harakânî): 'Bu Peygamber'in hadisi değildir' dedi. İmam: 'Nerden ve neyle biliyorsun?' diye sorunca Şeyh: 'Sen hadis okumaya başladığın an (manevî âlemde bâtının da bâtınına nüfuz etmem ve aşkın derecelere ulaşmam nedeniyle) benim iki gözüm Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iki kaşı üzerindeydi.*

---

[85] Çiftçi, a.g.e., s. 78-79.

[86] Çiftçi, a.g.e., s. 75-76; Hücvîrî, a.g.e., s. 267.

[87] *"Allah size, mutlaka emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder…"* en-Nisâ, 4/58.

[88] Uludağ, "Harakânî", XVI, 93.

(Onu müşahede ediyordum, o) kaşlarını çatınca bu hadisin ona ait olmadığı bana malum oldu' diye karşılık verdi.[89] Görüldüğü üzere el-Harakânî bu diyalogda kendisinin "ümmî" olduğunu söylerken zâhirî ilimlerde değil, ilk önceleri bâtınî ilimlerde[90] "ümmî" olduğunu kast etmektedir. Nitekim o, zamanla bu bâtınî ilimlerde de zirveye ulaştığını, kendi ifadesiyle bâtının bâtınına nüfuz ettiğini,[91] kendine rol model olarak seçtiği ve manevî anlamda geçmeyi düşündüğü[92] Bâyezîd-i Bistâmî'nin ulaştığı makamlara ulaştığını ifade etmektedir. Bu yüzden bâtının bâtınına nüfuz eden bir kimse olarak o, gördüğü yanlışlara kayıtsız kalamayacağını, aksi takdirde bu konuda Allah'ın ona minnet edeceğini söylemektedir. el-Harakânî, bu ifadesiyle zahirî ilimlerden zaten haberdar olduğunu da ima etmiş olmaktadır. Eğer öyle olmasaydı *"Burada isnâdı daha âlî olan biri yok mu?"* şeklinde bir soruyu sorması söz konusu olamazdı. O, bu soruyla Rasûlüllah'a en güvenilir râvilerle ve en kısa yoldan ulaşan isnadı kast etmektedir ki onun sorduğu bu soru,[93] hadis ilimlerinden haberdar olduğunu ve bu konulara vakıf bir İslam âlimi olduğunu göstermektedir.

Diğer bir sözünde el-Harakânî insanları helak eden şeyleri açıklarken şunları söylemiştir: *"(İnsanları helak eden şey); nefsin isteklerini yerine getirmek, şehvetlerde nefse itaat etmektir.*[94] *(Ama) muamelâta (dini yaşamaya) gelince metâ […ınca yaparım], hattâ […e kadar yaparım], sevfe [daha sonra yaparım] ve lealle [umulur/belki yaparım]'ye (işi) bırakmaktır."*[95] Görüldüğü üzere okuma yazma bilmeyen birisinin Arapça edatları (metâ, hattâ, sevfe, lealle) bu şekilde kullanabilmesi oldukça zordur. Bu sözler, onun zâhirî ilimleri tahsil ettiğinin bir işareti olarak görülebilir. Bununla beraber sözlerini ve menkıbelerini içeren risalelerini kendisinin değil de müritlerinin yazmış olmasını gerekçe göstererek[96] bu durumu onun "ümmî" olduğunun bir delili olarak ileri sürmek doğru olmayabilir. Zira mürşitlerin sözlerini ve görüşlerini talebelerinin kaleme almaları, bunları kitaplaştırmaları, sonradan şeyhin bunları okuyup tashih etmesi ve bu kitapların çoğaltılması uygulaması bugün de bazı cemaat ve tarikatlarda hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

---

[89] Attâr, a.g.e., s. 595.

[90] el-Harakânî bâtın ilmiyle, "imanın gizli hakikatlerini bilmeyi ve nasların manalarında derinleşmeyi" kastetmiş olmalıdır. Bâtın ilmiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Uludağ, Süleyman, "Bâtın İlmi", **DİA**, İstanbul, 1992, V, 188-189.

[91] Attâr, a.g.e., s. 622. Ayrıca bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 45

[92] Attâr, a.g.e., s. 612.

[93] Âlî isnad (ulüvvü'l-isnâd), bir hadis metninin iki veya daha çok isnadından yahut metinleri farklı da olsa birkaç isnaddan ilk kaynağa en az râvî ile ulaşanına verilen addır. Bunun zıddına nâzil isnad denir. Âlî isnad beş kısma ayrılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Küçük, Raşit, "İsnad", **DİA**, İstanbul, 2001, XXIII, 157-158.

[94] Çiftçi, a.g.e., s. 144.

[95] Ebu'l-Hasan Harakânî, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara, 1997, s. 88; Çiftçi, a.g.e., s. 39-40.

[96] Çiftçi, a.g.e., s. 40.

el-Harakânî bir başka sefer ise şöyle demiştir: *"'Elestü bi Rabbiküm?'*[97] *hitabını bazıları, 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' diye; bazıları, 'Ben sizin dostunuz değil miyim?' diye; bazıları da, 'Her şey ben değil miyim?' diye işitmişlerdir."*[98] Bu ayete böyle bir yorum yapabilmek için hem zâhirî hem de manevî ilimlerde derinleşmek ve belli mesafeleri kat etmek gerekmektedir. Kanaatimizce "ümmî" olan birisinin böyle sözler söyleyebilmesi mümkün değildir. Yine bir gün bir âlim ona: *"'Aklın, imanın ve marifetin yeri neresidir?' diye sorunca, (el-Harakânî) ona: 'Sen bunların rengini bana gösterirsen ben de (sana onların) yerini gösteririm' demiştir. Bunun üzerine o âlimi bir ağlama tutmuş ve bir köşeye çekilip oturmuş (ve bunu daha önce düşünemediğine uzun süre hüngür hüngür ağlamış)tur."*[99] Görüldüğü üzere el-Harakânî hazır cevap birisidir. Kitaptan, Sünnet'ten, ilimden ve medreseden haberi olmayan birisinin böyle muhteşem bir cevap verebilmesi mümkün olmasa gerektir. Bununla beraber hazır cevap olmanın bir yetenek işi olduğu ifade edilebilir. Ama geliştirilmeyen yeteneklerin körelip gittiği de ayrı bir gerçektir. Bu itibarla el-Harakânî kendindeki bu yeteneği aldığı iyi bir eğitimle geliştirmiş, sürekli ilim, tefekkür ve riyazet ile meşgul olarak zirveye taşımıştır denilebilir.

Diğer taraftan el-Harakânî'nin anne babasının veya vasîlerinin onu eğitmedikleri veya kendisinin o tür imkânlara kavuşamadığı şeklindeki düşüncelere[100] katılmamız zor görünmektedir. Çünkü onun iyi bir eğitim aldığı, yaşadığı çevrede uyandırdığı saygınlıktan anlaşılmaktadır. Nitekim onu sadece Müslümanların değil, diğer din mensuplarının da sevmeleri bunun bir kanıtıdır. Zira ilme, âlime ve ilmiyle amel etmeye bu kadar değer veren, etrafında bulunanlara büyük ufuklar gösteren, kendisiyle istişareye gelen idarecilere etkili nasihatler yapan birisinin "ümmî" olabilmesi zordur. Çünkü onun konuştuğu alanlar sadece tasavvufî konularla sınırlı kalmamıştır. O, zor kelâmî mevzularda da fikir beyan etmiş bir İslam âlimidir. Bu da sırf tasavvufî bilgilerle olabilecek bir şey değildir. Bize göre ciddi bir eğitim ve öğretim olmaksızın bir insanın bu seviyelere gelebilmesi çok zordur. Çünkü Hz. Âdem istisna edilecek olursa bir gecede tüm ilimlerin bir kişinin zihnine bir anda, bir işaretle veya bir bakışla yerleştirilmesi uygulaması Sünnetullah'a[101] aykırı bir durumdur. Ayrıca hiçbir eğitim almamış, medrese ve mektep görmemiş bir kimsenin etrafındakileri Kur'an ve Sünnet'in şaşmaz prensiplerine göre irşat etmesi, kendisinden hayır dua almak isteyen devlet adamlarına akılcı ve mantıklı tavsiyelerle hedef göstermesi, geleceğe yönelik konularda çığır ve ufuk açıcı mesajlar vermesi mümkün değildir. Zaten İslâmî ilimlerde yeterince derinliğe ulaşmamış birisinin o veciz ifadeleri peş peşe ve bir mantık silsilesi içinde söyleyebilmesi de zordur. Özetle, el-Harakânî'nin iyi bir dinî eğitim aldığı, yetiştiği dönemdeki İslam âlimleriyle oturup kalktığı, onlarla dinî

[97] el-A'râf, 7/172.
[98] Attâr, a.g.e., s. 618.
[99] Attâr, a.g.e., s. 621.
[100] Çiftçi, a.g.e., s. 42.
[101] el-Ahzâb, 33/62; el-Fâtır, 35/43; el-Fetih, 48/23.

konuları müdârese, müzâkere ve mütâlaa ettiği ve kendini çok iyi yetiştirmiş büyük bir Türk İslam âlimi ve mutasavvıfı olduğu söylenebilir.

Bütün bu değerlendirmelere rağmen hâlâ el-Harakânî'nin "ümmî" olduğu iddia etmek bu bilgilerle çelişmek anlamına gelebilir. Çünkü tüm bu bilgilerden onun yaşadığı dönemde el-Kassâb gibi bir İslam âliminden yüz yüze ders aldığı, dinî konuları onunla müzâkere ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim el-Harakânî'nin talebesi Hâce Abdullah Ensârî el-Herevî, el-Kassâb'ı görmeyi çok arzuladığını, ama buna muvaffak olamadığını kaydettikten sonra hocası el-Harakânî'nin tasavvufî merhaleleri kat etme hususunda el-Kassâb'ı aştığını söylemiştir.[102] Bu nedenledir ki el-Harakânî yaşadığı asırda pek çok kişinin dikkatini çekmiş ve kısa sürede insanların gönüllerini fethetmesini bilmiştir.[103] Dolayısıyla bu durum, onun Kur'an ve Sünnet'e bağlılığının ve "ümmî" olmadığının bir başka delili olarak görülebilir.

4. el-Harakânî'nin Kur'an ve Sünnet Bilgisi

el-Harakânî Hazretlerinin sözlerinin ve eserlerinin tetkikinden onun Kur'an-ı Kerim'i ve Sünnet'i çok iyi öğrendiği, bunları özümsediği ve hayatının her anında bu iki kaynağı kendisine rehber edindiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber senedi zayıf bazı hadisleri görüşlerini temellendirirken kullanmasını gerekçe göstererek onun Sünnet'i iyi bilmediğini iddia etmek isabetli olmayabilir. Nitekim o Sünnet'e gönülden bağlı bir İslam âlimi olarak şunları söylemektedir: *"Allah'ın bana ihsan ettiği şu makama yeryüzündeki halk için de, göklerdeki melekler için de yol yoktur. Eğer bu makamda Muhammed Mustafa'nın Şeriat'ından başka bir şey görecek olsam derhal gerisin geri dönerim. Çünkü ben başkomutanı Muhammed olmayan bir kervanda bulunmam!"*[104] Görüldüğü üzere o, bu sözüyle açıkça Hz. Muhammed'in yolunda ve izinde olduğunu söylemektedir. Yine onun: *"Kur'an, kulun Allah'ı aradığı her vesileden daha üstündür; öyleyse Allah'ı sadece Kur'an'la ara"*[105] sözü de onun Kur'an'a verdiği önemi ve değeri göstermektedir. Dolayısıyla onun düşüncesine göre Rabbini arayanın Kur'an'a bakması, Hz. Peygamber'in varisi olmak isteyenin ise onun Sünnet'ine ittibâ etmesi gerekmektedir.

Bir başka sözünde el-Harakânî şöyle demektedir: *"Zaman her şeye yetişir, hiçbir şey zamana yetişmez. Halk zamanın esiridir. Ebû Hasan zamanın (Rabbi ve) sahibidir. Zamandan her söz edişimde mahlûkat karşımda hezimete uğrar. Civanmertlerin canı (Ebû Hasan), Mustafa'nın (s.a.v) zamanından kıyamete kadar Hakk'ın varlığını ikrar eder."*[106] O, bu sözüyle Allah'a olan aşkını ortaya koymakta ve Hz. Muhammed'e olan bağlılığını bir

---

[102] Çiftçi, a.g.e., s. 76.

[103] Çiftçi, a.g.e., s. 27.

[104] Attâr, a.g.e., s. 605.

[105] el-Hânî, Abdulmecîd b. Muhammed, **Hadâiku'l-Verdiyye fî Hakâiki Ecillâ'i Nakşbendiyye**, (Nşr.: Abdulvekîl ed-Derûnî) Dimeşk, ts., s. 105'den naklen Çiftçi, a.g.e., s. 46.

[106] Attâr, a.g.e., s. 609.

kez daha ifade etmektedir. Bir başka yerde ise şöyle demektedir: *"Otuz yıldır yüzümü şu halka çevirip konuşuyorum ve halk kendileriyle konuştuğumu sanıyor. Oysa ben Hak ile konuşuyorum. Bir sözle bile halka hıyanet etmedim (onlara kesinlikle yanlış bir dinî bilgi vermedim). Zâhirde de bâtında da (iç dünyamda da) hep Hak ileydim. Şâyet Muhammed (s.a.v) şu kapıdan içeri girecek olsa, benim şu konuşmayı kesip susmam gerekmez! (Çünkü ben zaten O'nun yolundayım ve hep O'nun anlattığı şeyleri anlatıyorum; İslam'ı temsil ve tebliğ ediyorum.)"*[107] el-Harakânî'nin bu sözlerinden gerçek bir İslam âliminin her an Allah ile birlikte olması ve Hz. Peygamber'in yolundan gitmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Bir keresinde ona, *"Kuluna vahy ettiğini vahy etti"*[108] ayetinin ne anlama geldiği sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: *"Söylediğini anladım, Allah (bu sözüyle) buyurur ki: Ya Muhammed! En büyük Ben olduğum için sana 'Beni tanı' dedim. En büyük (ve son peygamber) sen olduğun için de halkı (insanları) Bana davet et' dedim."*[109] Görüldüğü üzere el-Harakânî, mezkûr ayeti açıklarken Allah ve peygamber sevgisini, İslam'ı tebliğ etme aşkını ve bu konuda yapılması gereken cihadın önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Aynı şekilde el-Harakânî, kendisine atfedilen *"Seyrü Sülûk Risâlesi"*nde görüşlerinin doğruluğunu ispatlamak için yeri geldiğinde ayet[110] ve hadislerden[111] de faydalanmıştır. Mesela el-Harakânî, Ebu'l-Hasan-i Eş'arî'nin mezhebinin doğru ve hak mezhep olduğunu ifade ederken *"Mümin lanet eden, suçlayan, küfür eden ve yalan söyleyen değildir"*[112] hadisini delil olarak kullanmıştır. Kendisiyle ilgili menkıbelerde anlatılanlara bakıldığında ise, onun muhtemelen fıkhî açıdan Şafiî, itikâdî açıdan da Eş'arî mezhebine bağlı olduğu görülmektedir.[113]

Şimdi de el-Harakânî'nin ilme ve âlime bakışını ele alalım.

5. el-Harakânî'nin İlme ve Âlime Bakışı

el-Harakânî hayatının her anında ilme ve âlime değer vermiştir. Çünkü o, bilenlerle bilmeyenlerin bir olmadığına[114] inanan bir İslam âlimidir. Bu itibarla onun bazı sözlerini yanlış anlayarak ilmin ve âlimlerin karşısında biriymiş gibi göstermek doğru değildir.

el-Harakânî bir defasında şöyle demiştir: *"Üç zümre için Allah'a yol vardır: Mücerred ilimle (uğraşan âlim), hırka ve seccade ile (sûfî) ve kürek ve elle (çalışan işçi); yoksa*

---

107 Attâr, a.g.e., s. 613.
108 en-Necm, 53/10.
109 Attâr, a.g.e., s. 635.
110 Bkz. Ebu'l-Hasan Harakânî, **Seyrü Sülûk Risâlesi**, Çev.: Mustafa Çiçekler, (Der.: Sadık Yalsızuçanlar), Sûfî Kitap, İstanbul, 2006, s. 29, 30, 33, 48, 49.
111 Bkz. el-Harakânî, a.g.e., s. 26, 27, 48. Ayrıca bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 97, 103.
112 Tirmîzî, Muhammed b. Îsâ, **el-Câmiu's-Sahîh**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 25/Birr, 48 (IV, 350), nr: 1977.
113 Çiftçi, a.g.e., s. 96.
114 ez-Zümer, 39/9.

boş duran nefis insanı helak eder."[115] O, bu sözüyle çalışmaya ve üretmeye dikkatleri çekmekte, ilmin önemine ve ilmiyle amel eden kişinin Allah'a ulaşacağına işaret etmektedir. Hedefi olmayan ve boş şeylerle meşgul olan kişiyi ise nefsinin helak edeceğini ifade etmektedir. Zira ona göre olgun bir mümin ömrünün bir saniyesini bile boşa harcamaz.

el-Harakânî bir başka yerde şöyle demiştir: *"Bu ilmin (bir zâhirî vardır ve bir de) zâhirîn zâhirî, bir de bâtını vardır ve bâtının bâtını; ilmin zâhirî ve zâhirînin zâhirî âlimlerin söyledikleridir. Bâtınî ilim ise civanmertlerin civanmertlere söyledikleridir. (Ancak) ilmin bâtınının bâtını ise civanmertlerin Hak Teâlâ ile ilgili sırlarıdır. Zira halk (bu konuda derinleşmeyen ve Allah'ı tüm ruhunda hissetmeyen diğer insanlar) için oraya (manevî derecelere/kutsal ilhama ulaşmaya) yol yoktur."*[116] Görüldüğü üzere el-Harakânî zâhirî ilimlerden sonra, bâtınî ilimlerde de derinleşmenin önemine dikkatleri çekmekte ve bâtınî ilimlerin de bâtınına nüfuz etmeye çağırmaktadır. Bu da salt bilgi ile değil, manevî yönden çok çalışarak nefsi her türlü kötü düşünceden arındırmakla ve kâmil insan olmakla mümkün olabilecek bir husus olmalıdır.

Öte yandan tasavvufun özünü tam kavrayamamış bazı sûfîlerin: *"İlim sâlikin yolunda en büyük engeldir"*[117] sözünün el-Harakânî ile hiçbir ilgisinin olmadığı ifade edilebilir. Zira el-Harakânî'nin kendisi el-Kassâb gibi bir İslam âliminden ilim öğrenmiş, ona sorduğu sorulara muknî cevaplar almıştır. Eğer ilim sâlikin yolunda engel olsaydı onun ilimle meşgul olmaması ve ilim öğrenmeyi teşvik etmemesi gerekirdi. Nitekim onu ziyarete gelen çağdaşı el-Kuşeyrî gibi bir İslam âlimi de[118] tasavvufî sahanın bir üstadı olarak ilme ve âlime önem vermiş ve bunu da yazdığı eserleriyle ortaya koymuştur. Eğer el-Harakânî, böyle bir şey demiş veya bu görüşü savunmuş olsaydı kendisiyle görüştüğünde ona hayranlığını gizleyemeyen Kuşeyrî'nin de ilimden uzaklaşması ve *"er-Risale"* gibi muhteşem bir eser yazmaması gerekirdi.[119] Diğer taraftan Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnu'l-Cevzî: *"İlim sâlikin yolunda en büyük engeldir"* sözünü söyleyenlerin cahil sûfîler olduğunu belirtmiş, onları ciddi bir şekilde eleştirmiş ve bu sözü tamamen reddetmiştir.[120]

el-Harakânî bir başka yerde şöyle demiştir: *"Allah karşısında yer, gök ve dağın durduğu gibi (haddini bilerek) durmayan kişi kimdir?' diye sormuş ve yine şu cevabı kendisi vermiştir: 'Kendini iyi gören (amellerine güvenen) iyi değildir. Çünkü iyi olmak (Bir) Allah'ın*

---

[115] Attâr, a.g.e., s. 628; Çiftçi, a.g.e., s. 44.
[116] Attâr, a.g.e., s. 622; Çiftçi, a.g.e., s. 45.
[117] Çiftçi, a.g.e., s. 42.
[118] Çiftçi, a.g.e., s. 109.
[119] Kuşeyrî'nin bu eserinde el-Harakânî'den hiç bahsetmemesinin nedeninin el-Harakânî'nin onun kayınpederi Ebû Dekkâk'ın bazı görüşlerini tenkîd etmesi veya Kuşeyrî'nin el-Harakânî'nin bazı görüşlerine katılmaması olduğu söylenebilir.
[120] İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, **Telbîsu İblîs,** Kahire, 1928, s. 310-319.

sıfatıdır."[121] Kısaca el-Harakânî, bu sözüyle de ilmine ve ibadetine fazla güvenen, eksik, kusurlu, cahil,[122] zayıf,[123] yetersiz ve aciz[124] olduğunu unutan kimseleri eleştirmektedir. Ona göre kendini Allah'tan müstağni gören[125] bir insanın mükemmel olduğunu düşünüp şımarması ve küstahlaşması doğru değildir. Yine o: *"Allah'a birazcık ta'zim (O'nu yüceltmek, O'na hamd etmek, O'nu anmak, her an O'nunla olduğunu hissetmek, O'na daima şükretmek, O'na hakkıyla kulluk etmek ve O'na saygısızlıktan kaçınmak), çok miktardaki ilim, ibadet ve zühtten daha üstündür (iyidir)"*[126] derken de ilim ve ibadetle meşgul olmayı küçümsememiştir. Tam tersine bunların ölçülü olması gerektiğini savunmuş, Allah'ı tefekküre[127] ve O'nu daima anmaya[128] dikkatleri çekmiştir. el-Harakânî'ye göre ilmin ve ibadetin gayesi, kişiyi Allah'a daha da yaklaştırmak olmalıdır.

Yine el-Harakânî: *"Senin kullarından bazısı namaz ve orucu severler, bazısı haccı ve gazayı severler. Ve bazısı da ilim ve seccadeyi (ibadetle meşgul olmayı severler.) (Allah'ım!) Beni (tüm bunlardan) ayrı tut. Çünkü benim yaşamım ve sevgim senden başkası için olmaz (o yüzden bana kapıyı aç Allah'ım!)"*[129] derken de aynı şekilde ilmi, ibadeti ve cihat etmeyi küçümsememiş, bütün bunların kişiyi Allah'a yaklaştırmaya bir vesile olması gerektiğine işaret etmiştir. el-Harakânî, baktığı her yerde Allah'ın varlığının ve birliğinin izlerini göremeyen, yaptığı her işte sadece O'nun rızasını aramayan bir kulun her ne kadar ilim ve ibadetle meşgul olsa da, asıl amacını unutmasının yanlışlığına[130] dikkatleri çekmiştir. Kanaatimizce el-Harakânî, bu sözüyle amaç ve araçları karıştırmanın yanlışlığı konusunda hem ilim ehlini hem de tasavvuf ehlini ikaz etmiştir.

Bir gün elinde bir tomar kâğıt bulunan bir pir (yaşlı) el-Harakânî'ye: *"'Ben sözü buradan söylerim, ya sen nereden söylersin?' deyince ona şu cevabı vermiştir: 'Benim vaktim (her anım, her saniyem, her salisem) öyle bir vakittir ki, (bu) söze sığmaz (Benim yaşadıklarımı kelimelerle anlatmam mümkün değil. Ben Allah'ı bütün ruhumda hissetmenin verdiği aşk ve sevgiyle manevî bir huzur ile dolar taşarım; öyle bir ruh halindeyken yaşadığım tecrübelerimi daha sonra sözlerimle ifade eder ve çevremle paylaşırım. Bu esnada da takdir edersiniz ki kitaba elbette vakit ayıramam)."*[131] Bu sözüyle de el-Harakânî ilmi küçümsememiş, aksine ilmiyle âmil olmanın kişiyi götüreceği son noktaya dikkatleri çekmiş, muhatabına ufuk açıcı bir cevap vermiş ve ona hedef göstermiştir. Bir başka sefer el-Harakânî şöyle

---

[121] Attâr, a.g.e., s. 610.

[122] el-Ahzâb, 33/72.

[123] en-Nisâ, 4/28.

[124] *"Ey İnsanlar! Allah'a muhtaç olan sizsiniz, ama O, hiçbir şeye muhtaç değildir ve hamd O'na mahsustur."* el-Fâtır, 35/15; *"…Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Allah'tır. Muhtaç olan sizlersiniz…"* el-Muhammed, 47/38.

[125] *"Ama insanoğlu kendini müstağni sayarak (yeterli görerek) azgınlık eder."* el-Alak, 96/6-7.

[126] Attâr, a.g.e., s. 619.

[127] Tefekkürle ilgili bazı ayetler için bkz. el-Bakara, 2/242; el-Âl-i İmrân, 3/190; en-Nisâ, 4/82; en-Nahl, 16/11, 13, 44.

[128] el-Ahzâb, 33/41; el-Cum'a, 62/10.

[129] Attâr, a.g.e., s. 616; Çiftçi, a.g.e., s. 45.

[130] *"İnsan başıboş bırakılacağını (ve dilediği gibi hareket edeceğini) mı sanır?"* el-Kıyâme, 75/36.

[131] Attâr, a.g.e., s. 605; Çiftçi, a.g.e., s. 45.

demiştir: *"Elli yıldır Hak'tan söz ediyorum da bu sayede kalbim ve dilim hiç yükselmedi."*[132] Yani ona göre önemli olan söz söylemek değil,[133] söylediklerini ihlaslı bir şekilde hayata geçirmektir. Çünkü yaptığı işi ihlasla ve gösterişten uzak yapan bir kişi manen yüksek derecelere ulaşır.

Bir başka sefer el-Harakânî şöyle demiştir: *"Âlim ilmi aldı, zahit zühdü aldı ve âbid de ibadeti alarak onlarla birlikte O'nun huzuruna vardılar. (Ey mürid!) Sen arınmışlığı al (nefsini ve şeytanını teslim al, onları etkisiz hale getir, dünyaya bağlanma, her daim ahirete yatırım yap, manevî günah kirlerine hiç bulaşma) ve arınmadan (arınmaya ihtiyaç kalmaksızın tertemiz ve günahsız kalarak) O'nun huzuruna git; çünkü O temizdir (ancak arınmış olanları kabul eder)."*[134] el-Harakânî, bu sözüyle esas olanın ilme, ibâdetlere ve zühd hayatına güvenmemek olduğunu söylemekte ve nefis tezkiyesinin önemine işaret etmektedir. Asıl yapılması gerekeninin ise hiç arınmaya ihtiyaç duymaksızın tertemiz ve günahsız kalmak olduğunun altını çizmektedir.

el-Harakânî, kendisine atfedilen *"Seyrü Sülûk Risalesi"*nde müridin saçından kesilen üç telin birincisinin cehalet dalı olduğunu, bunun yerine ilim ve edep tohumunun dikilmesi gerektiğini söylerken de,[135] fakrın kırk dört makamının bilinmesinden[136] bahsederken de daima kişiyi Allah'a ulaştıracak ve O'nu tanıtacak ilmin önemine vurgu yapmıştır. Bu ise onun ilme ve âlime verdiği önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Yine el-Harakânî'nin Hak yolunda yürümek isteyen kimsenin dört grubun sözünü dinlemesi tavsiye de dikkat çekicidir. Bu dört grubun ilkini âlimler oluşturmaktadır.[137] Diğerleri ise sırasıyla müttakîler, evliya ve mürşidlerdir. Dolayısıyla bu durum, onun ilme ve âlime bakışını yansıtması açısından son derece önemlidir.

Diğer taraftan el-Harakânî sözde ilim adamları konusunda da takipçilerini uyarmıştır. O: *"İki kişinin din konusunda çıkardıkları fitneyi şeytan bile çıkaramaz. Bunlardan birisi dünya hırsına kapılmış bilgin, diğeri ise ilimden yoksun (kaba, ham, zorba, yobaz ve cahil) sûfî"*[138] derken kendi dönemindeki para ve makam sevdalısı sözde âlimler ile cahil sûfîleri eleştirmiştir. Görüldüğü üzere bu problem günümüzde de hâlâ devam etmektedir. Şöhret olma ve takdir edilme hırsı ile dolu kimi sözde bilgin ve sûfî, din konusunda gelişigüzel atıp tutmakta, insanların kafalarını karıştırmakta, keyfi, bilimsellikten uzak, ciddiyetsiz, zorlama ve aykırı yorumlarla dinî değerleri ifsat etmeye çabalamaktadır. Aynı şekilde ilimden ve irfandan yoksun kimi âbid ve zâhid

---

[132] Attâr, a.g.e., s. 607.
[133] *"Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?"* es-Saff, 61/2.
[134] Attâr, a.g.e., s. 632; Çiftçi, a.g.e., s. 48.
[135] Harakânî, **Seyrü Sülûk Risâlesi**, s. 34.
[136] Harakânî, a.g.e., s. 45, 46.
[137] Harakânî, a.g.e., s. 50.
[138] Attâr, a.g.e., s. 624; Çiftçi, a.g.e., s. 45.

kimseler de sadece ibadet yapmakla kurtuluşa ereceklerini zannetmekte ve İslam'ın bir bütün olduğunu bir türlü fark edememektedirler. el-Harakânî Hazretleri ise bu tip kimseleri yaşadığı dönemde çok güzel tespit etmiş ve halkı bu gibi kendini ve haddini bilmezlere karşı uyarmıştır. Zira gerçek anlamda kendini bilen Rabbini bilecek, sadece ve sadece O'nun rızasını[139] gözetmek için çalışacaktır.

el-Harakânî ilimden yoksun ham sûfîleri eleştirirken onlardan birine şöyle demiştir: *"Eğer (imanlı, ahlaklı, nefsine hakim olmayı başarmış bir) genç erkeği bir kadınla bir eve koysan kadın selamet bulur (o imanlı ve ihlaslı genç, o kadına dokunmaz). (Ama o kadını) bir (cahil, kaba, ham) sofu ile mescide koysan (o sofu nefsini arındırmamış, ona hâkim olmayı başaramamışsa o kadın o mescitte bile) selamette olmaz (böyle sufilik olur mu? Olmaz ey sûfî!)."*[140] Görüldüğü üzere el-Harakânî bu sözüyle ilmin önemine dikkat çekmekte ve ilimden yoksun ham bir sofunun manevî dereceleri kat etme hususunda başarılı olmayacağını söylemektedir. Dolayısıyla ilim elde etmek için çabalamak, ilimle amel etmek ve nefsi tezkiye etmek çok önemlidir ve bu da göründüğü kadar kolay değildir. İlim, ahlak, ihlas, sabır, azim ve kararlılık gerektirir.

Yine el-Harakânî şöyle demiştir: *"Abası (elbisesi) olan çoktur, (oysa) kalp doğruluğu (kalb-i selim) gerekir, elbisenin ne faydası olur? Çul giymek ve arpa yemekle adam olunabilseydi eşeklerin de adam olmaları gerekirdi."*[141] el-Harakânî bu sözüyle insanı insan eden şeyin sarsılmaz bir iman, tam bir teslimiyet, doğru düşünce, sağlam muhakeme, derin tefekkür, sürekli dua, zikir, hamd, şükür, tevekkül, hatalardan ders alma, günaha tevbe, Rasûle ittibâ, her an Allah ile olma, O'nun rızasını, rahmetini, mağfiretini, lütfunu kazanmak için çabalamak olduğunu söylemektedir. Yoksa yemek, içmek, yatmak ve elbise giymekle adam olunmaz. Ona göre Allah'a ilimle, irfanla, tefekkürle ve ihlasla ulaşılır. Bunlar olmaksızın maksuda varmak zordur. el-Harakânî bunlarsız Allah'a kul olmaya çalışanların ham yobazlar ve kaba softalar olacağını söylemektedir. el-Harakânî bir başka sefer ise şöyle demiştir: *"Yeryüzünde gezen nice kimse vardır ki, (Allah'ı bulmadıkları için) ölüdür. (Ama) yer altında yatan nice kimse vardır ki (Allah'ı buldukları, O'na teslim oldukları ve O'nun rızasını kazandıkları için) diridir!"*[142] el-Harakânî bu sözüyle de önemli olanın Allah'ı bulmak olduğuna dikkatleri çekmekte ve O'nu bulamayanların her iki dünyada da kaybedeceklerini söylemektedir.

Yine el-Harakânî bir gün şöyle demiştir: *"Şayet bir eşeğe binip (o dönemin en önemli ilim merkezlerinden biri olan) Nişabur'a gitsem ve orada bir kelime söylesem bir daha kıyamete kadar hiçbir âlim kürsüye çıkamaz."*[143] O, bu sözüyle Allah'ı ve O'nun dinini anlatmanın kolay bir şey olmadığına, sorumluluğunun büyük olduğuna, Allah'ı ve Rasûlünü insanlara yanlış tanıtmanın çok büyük bir vebal olduğuna işaret etmek

[139] *"İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'ın rızasını kazanmak için kendisini feda eder. Allah da kullarına pek merhametlidir."* el-Bakara, 2/207. Ayrıca bkz. el-Mâide, 5/16; et-Tevbe, 9/72, 109; el-Hadîd, 57/20.
[140] Attâr, a.g.e., s. 624.
[141] Attâr, a.g.e., s. 628.
[142] Attar, a.g.e., s. 631.
[143] Attar, a.g.e., s. 612.

istiyor olabilir. Ayrıca o, sözde âlimleri, mevzû hadis, mitoloji ve uydurma kıssa anlatanları, dini yanlış tanıtanları bu şekilde uyarmaktadır denilebilir.

Yine el-Harakânî bir defasında şöyle demiştir: *"Hiçbir şey bilmediğini anlayıncaya kadar herkes bildiği ile övünür. Hiçbir şey bilmediğini anlayınca bilgisinden utanır. İşte o zaman marifeti kemale erer."*[144] el-Harakânî'ye göre bir insanın bildiği şeylerle övünmek yerine, marifete ermek için bildikleriyle amel etmesi ve her zaman Allah karşısında haddini bilmesi çok önemlidir. Bundan dolayıdır ki o: *"Ben ne âbidim ne zâhit! Ne âlimim ne sûfî! İlâhî, Sen bir Teksin ve ben Senin O tekliğinde bir tekim"*[145] demiştir. Onun unvanlarla işi yoktur. O, kulluğu tam yapma derdindedir. O, Allah'tan bir ruh taşımanın verdiği aşkla ve heyecanla O'na olan bağlılığını belirtmekte ve O'nun karşısındaki acziyetini itiraf etmektedir. Yine o: *"Kıyamet günü ben 'âlim, zâhit ve âbiddim' demeyeceğim. Diyeceğim ki, 'Sen birsin ben de Senin bu birliğindenim (yani Senden bir ruh taşıyorum, Sendenim, Seninleyim)."*[146] el-Harakânî bu sözüyle de aynı duygu ve düşünceleri dile getirmekte ve O'na olan sevgisini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan onun bu sözü söylerken âlim, zâhit ve aynı zamanda âbid olduğunu ima ettiği, bunun ise onun "ümmî" olmadığının ve İslâmî ilimleri tedris ettiğinin başka bir delili olduğu ileri sürülebilir. Zira o bu sözüyle hem âlim, hem zâhit hem de âbid olduğunu zımnen söylemektedir.

el-Harakânî kendi çağına göre çok ileri düzeyde bir dil ile konuşmuş, yerel ve tarihsel olanı aşmıştır.[147] Onun söylediği sözleri anlayabilmek için ifadenin derin anlamı üzerinde tefekküre dalmak gerekmektedir. Bu yapıldığında sözlerindeki derinlik ve incelik fark edilebilecektir. Dolayısıyla sözü bu şekilde kullanabilmek ve etkili söz söyleyebilmek ancak kendi döneminin şartları içinde aldığı ciddi bir eğitimle ve bu alanda olgunlaşmakla söz konusu olabilir. O da zaten bu eğitimi aldığını, ilme çok önem veren bir İslam mütefekkiri olduğunu engin manalarla dolu veciz ifadeleriyle ortaya koymuştur.

Özetle, el-Harakânî gerçek bir İslam âliminin ve kâmil bir müminin nasıl olması gerektiğini şu sözüyle ortaya koymuştur: *"Allah'ı dinleyici olarak görmedikçe konuşmayınız (O'nun sizi dinlediğini bilerek konuşun, sorumluluğunuzun farkında olun ve asla boş sözler söylemeyin). Allah'ı konuşan olarak görmedikçe söylenen sözü dinlemeyiniz (ehil olan âlimi bulun ve onu dinleyin, yalan yanlış şeyler anlatanlara ise kulak asmayın.)"*[148] Görüleceği üzere el-Harakânî, hayatı boyunca söylediği bu sözüne uygun davranmış,

---

144 Attar, a.g.e., s. 621.
145 Attâr, a.g.e., s. 610.
146 Attâr, a.g.e., s. 612.
147 Durmuş, a.g.m. s. 31.
148 Attâr, a.g.e., s. 630. Ayrıca bkz. Harakânî, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Kantarcı, s. 41; Harakânî, **Nûru'l-Ulûm,** Haz.: Çiftçi, s. 238.

ilme ve âlime önem vermiş ve her an Allah'ın emrettiği gibi konuşmaya ve yaşamaya çalışmıştır.

6. el-Harakânî'nin İlimle Amel Etme Konusuna Bakışı

el-Harakânî: *"İlimden en fazla nasibi olan, onunla (bildiğiyle) amel edendir. En faziletli (erdemli) amel ise üzerine farz olandır"*[149] derken ilmin önemine işaret etmiş, kendini bilmenin, bildiklerini uygulamanın ve farz amellere yoğunlaşmanın önemine dikkatleri çekmiştir. O, şekle, görünüşe ve teferruata takılıp kalmanın yanlış olduğunu her fırsatta tekrarlamıştır. Dolayısıyla o, bir insanın üzerine farz olmayan şeylerle vakit öldürmesini ve yapması gerekenleri sürekli ertelemesini yanlış bulmuştur. el-Harakânî: *"İlimden sana ne kadar lazımsa o kadarını al. İbadetten de Şeriat senden ne kadarını istiyorsa o kadarını yap. Ama sana asıl lazım olan şudur: Sabahtan akşama kadar insanların razı olduğu, olacağı bir işte ol. Akşamdan sabaha kadar da Hakk'ın memnun olacağı bir işte ol!"*[150] demiştir. Görüldüğü üzere o, ilmiyle âmil olmanın ve çalışıp üretmenin önemli olduğunun sürekli altını çizmiştir.

el-Harakânî ilmiyle amel etmeyen âlimleri şu sözüyle eleştirmiştir. *"Peygamber varisi o dur ki, O'nun peşi sıra gider (O'nun Sahih Sünnet'ine uygun yaşar); o değildir ki, ömrünü sadece kâğıtların yüzünü karalamakla geçirir."*[151] Bu sözünden de onun ilme ve kitap yazmaya karşı olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Zira o bu sözüyle, önemli olanın ilmiyle amel etmek ve Sünnet'e sımsıkı sarılmak olduğuna işaret etmektedir. Çünkü el-Harakânî, ilmiyle amel etmeyenlerin kitap yüklü eşeklere benzetildiğinin[152] farkındadır. Bu nedenle o, önceliğin ilimle amel etmek olduğuna dikkatleri çekmekte ve böyle yapmayanları eleştirmektedir.

Attâr'ın naklettiğine göre el-Harakânî: *"(İlmi ile amel etme konusunda zaafı bulunan) bir âlime: 'Sen mi Allah'ı seviyorsun, Allah mı seni seviyor?' diye sormuş, âlim: 'Ben Allah'ı seviyorum' deyince ona: 'O halde git, O'nun çevresinde bulun, çünkü bir kimse birini severse onun peşinden gider (ilmiyle amil olur ve O'nun dediklerini sadece söylemez yerine getirir)"*[153] demiştir. Yine o, bir başka sefer: *"Dünyada âlimler ve âbidler çoktur. Ama akşam ve sabah Cenâb-ı Hakkın rızası üzere bulunmak mühimdir"* demiştir. Bir başka sefer ise: *"Azıcık (Rabbe) hürmet (saygı, şükür, takva ve O'na karşı saygısızlık yapmaktan kaçınmak) çok miktardaki ilim, ibadet ve zühtten iyidir"*[154] demiştir. Görüldüğü üzere o, halk için ilmin ne kadarı lazımsa o kadarını teşvik etmiştir. İbadetin de gerektiği kadar yapılmasını önermiştir. Bununla beraber alın teriyle yapılan çalışmaya ve helal kazanca özellikle vurgu yapmış, insanları çalışmaya ve üretmeye yönlendirmiştir. Aynı zamanda

[149] Attâr, a.g.e., s. 624.
[150] Attâr, a.g.e., s. 625-626.
[151] Âmilî, Bahâuddin, Muhammed, **Keşkül**, (Farsça'ya Çev.: Seyyid Ebü'l-Kâsım Ayetullâhî), İntişârât-i Tûkâ, Tahran, 2537 şş., s. 99'den naklen Çiftçi, a.g.e., s. 48.
[152] el-Cuma, 62/5.
[153] Attâr, a.g.e., s. 635.
[154] Attâr, a.g.e., s. 619.

sabahlara kadar tefekkürle ve Allah'ın rızasını kazanacak işlerle vaktin geçirilmesini tavsiye etmiştir.

Öte yandan el-Harakânî: *"Kendini bilen âlimdir, ilmiyle amil olan değil"*[155] derken de esas yapılması gerekenin kendini bilmek olduğuna vurgu yapmıştır. O, bu sözüyle ilmiyle âmil olmayı küçümsememiş, tam tersine burada da önem ve öncelik konusuna dikkat çekmiştir. Ona göre ilmiyle amel etmek mühim olmakla beraber, nereden gelip nereye gittiğini ve yaratılış gayesini bilmek çok daha önemlidir. Dolayısıyla Allah'ı ve Rasûlünü dosdoğru tanıyan, Kur'an ve Sünnet'i özümseyen, yanlış Allah ve peygamber tasavvurlarından uzaklaşan, Yaratan karşısında acizliğini fark eden ve haddini bilen kişi gerçek âlimdir. Bu nedenledir ki o, şöyle demiştir: *"Kur'an tefsiriyle uğraşan insanlar gördüm, civanmertler ise bizzat kendilerini tefsirle uğraşıyorlardı."*[156] O, bu sözüyle bazı kimselerin Kur'an'ı anlamaya çalıştıklarını, ama Allah dostlarının ise kendilerini bilme ve anlama derdinde oldukları söylemiştir. el-Harakânî, bu sözüyle yapılan her iki faaliyetin de mühim olduğunu, ancak birinin diğerinin zıddı ve karşıtı olmadığını, asıl önemli olanın kişinin kendisini bilmesi ve Rabbini bulması olduğunu ifade etmektedir denilebilir. Onun bu sözünü doğru anlamayarak zâhirî ilimlere karşı olduğu şeklinde yansıtmak, el-Harakânî'yi doğru değerlendirememek anlamına gelebilir.

el-Harakânî kendisine sorulan *"'Bir kimsenin içiyle dışının bir olduğunu neyle biliriz?'* sorusuna şu cevabı vermiştir: *'Konuşması diliyle uyum içindedir. (Bir kimsenin) konuşmasının dağınık olması, onun gönlünün dağınıklığının bir delilidir. Büyükler buyurmuşlardır ki, 'Gönül tenceredir ve dil kepçe, tencerede ne varsa kepçe onu çıkarır.' (Bu itibarla) gönül denizdir, dil ise sahil. Deniz dalgalanınca, içinde ne varsa onu sahile atar."*[157] el-Harakânî bu sözüyle ilmiyle amel eden kişinin söz ve davranışlarına bu durumun yansıyacağını ifade etmiştir. İçi ve dışı bir olmayanların zaman zaman bunu konuşmalarına yansıtabilmeleri mümkündür. Onlar gerçek niyetlerini gizlemeye çalışsalar da her zaman başarılı olabilmeleri zordur. Ancak sağlam bir Kur'an ve Sünnet birikimine sahip basiret ve feraset sahibi kimseler bunu fark edebilirler. el-Harakânî de bu iki yüzlüleri konuşma tarzlarından tanıyan müstesna şahsiyetlerdendir. Zira Kur'an, içi dışı bir olmayanların konuşma üsluplarından[158] bu durumlarının anlaşılabileceğini haber vermektedir.

Âlimin biri anlatıyor: *"Ebû Hasan'a bir mesele sordum. Dedi ki: 'Bir günde (gündüz vakti) yetmiş (defa), bir gecede yetmiş kere ölüp, kırk yıl bu şekilde yaşayarak ulaşılan bir*

---

[155] Attar, a.g.e., s. 634; Çiftçi, a.g.e., s. 46.

[156] Attâr, a.g.e., s. 634.

[157] Harakânî, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Çiftçi, s. 234; Harakânî, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Kantarcı, s. 39-40.

[158] *"Biz dileseydik, onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun, sen onları, konuşma tarzlarından da (sözlerini ifade biçimlerinden de) tanırsın. Allah, yaptıklarınızı bilir."* el-Muhammed, 47/30.

makama erdiğin zaman ancak bu meselenin cevabını anlayabilirsin, şimdi değil."[159] O, bu sözüyle âlimi uyarmış, ilimle amel etmenin, ihlasın, inandığı ve değer verdiği konuya yoğunlaşmanın önemine dikkatleri çekmiştir. Ona göre sürekli ölümü düşünmek, öleceğini derinden hissetmek ve kırk yıl bu şekilde yaşamakla bazı şeyleri anlamak ve manevî dereceleri kat etmek mümkün olabilir. Nefis terbiyesi ve tezkiyesi görüldüğü kadar kolay değildir. Bu yolda yaşanan sıkıntıları veya söylenen derin hakikatleri kavramak için de ciddi bir çaba gerekir. Bunu ancak bu yoldan geçenler ve bu hali yaşayanlar bilir. Dolayısıyla el-Harakânî, bu sözüyle söylenen hakikatleri anlamakta zorlananların yahut anlamamakta ısrar edenlerin dönüp kendilerine bakmalarını ve kendilerini kontrol etmelerini istemektedir denilebilir.

Bir başka sefer ise şunları söylemiştir: *"(Sözde) âlimler, 'Biz Peygamber'in mirasçılarıyız' diyorlar, oysa Rasul'ün mirasçıları biziz (zira onun Sünnet'ine biz uyuyoruz ve dediklerini biz yapıyoruz). Çünkü Rasul'de mevcut olan şeylerin bazısı bizde de var. Rasul fakrı (Allah karşısında hiçliği) seçmişti, biz de fakrı seçtik. O cömertti, güzel bir ahlakı vardı, (sözde âlimler gibi) hainlik (nedir) bilmezdi, basiretliydi, halkın rehberiydi (onlara en güzel örnekti), (sözde âlimler gibi) tamahkâr değildi, hayrı ve şerri Allah'tan bilirdi (sıkıntılara göğüs gerer ve sadece Allah'a dayanırdı). Tabiatında kandırma diye bir şey bulunmazdı. Vakte esir değildi, (sözde âlimler gibi) halkın korktuğu şeyden korkmaz, halkın güvendiği şeye güvenmezdi ve hiç de gururlanmazdı. İşte bütün bunlar civanmertlerin sıfatıdır. Rasul (s.a.v.) ucu bucağı olmayan bir ummandı. Eğer ondan bir damla ortaya çıksa bütün âlem ve mahlûkat içinde boğulurdu. İçinde bulunduğumuz kafilenin başı Hak (Allah), sonu (Muhammed) Mustafa'dır, arkasında da Sahâbe vardır. Bu (hizmet) kervan(ın)da bulunan ve ruhları birbirleriyle kaynaşan kimselere (adanmış ruhlara) ne mutlu! Ama Ebû Hasan ruhunu hiçbir mahlûka (yaratılmış bir insana, makama, mevkiye, paraya) bağlamamıştır."*[160] Görüldüğü üzere o, kendi döneminde Hz. Peygamber'in yolundan gittiğini iddia eden ama tersini yapan sözde âlimleri bu şekilde eleştirmiştir. O, bir vâriste olması gereken önemli vasıfları saymış, âlimlik iddiasında bulunanlara üstü kapalı mesajlar göndermiş, Kur'an ve Sünnet'e bağlı bir İslam âliminin Sahâbe'nin yolundan gitmesi gerektiğini söylemiştir. Yoksa bu sözüyle âlim ve sûfî ayrımına gitmemiş, söylediğinin tersini yapan, ancak hâlâ âlim olduğunu iddia eden kimselere karşı müminleri uyarmıştır. Diğer taraftan el-Harakânî'nin bu sözüne bakarak sûfîlerin âlimlerden üstün olduğunu söylediğini iddia etmek, onu gereği şekilde anlamamak olarak değerlendirilebilir.

7. el-Harakânî'nin İlim Öğretme ve Konuşma Üslubu

Her öğretmenin/mürşidin/âlimin olduğu gibi el-Harakânî'nin de eğitim ve öğretim esnasında kullandığı bir metodu ve tarzı vardır.

el-Harakânî'nin "sırrım bana dedi",[161] "gönlüm bana dedi", "Allah bana şöyle nida etti",[162] "kalbimde zuhur etti"[163] "semadan nida geldi"[164] ve "sırrına nida

[159] Attâr, a.g.e., s. 618.
[160] Attar, a.g.e., s. 622-623.
[161] Attâr, a.g.e., s. 601, 602, 636.
[162] Attâr, a.g.e., s. 637.

edildi"[165] gibi bazı ifadeler kullanarak ulaştığı bilgi birikimini, yüksek manevî dereceleri ve aşkın tecrübelerini civanmertleriyle paylaşmış olması da doğru değerlendirilmelidir. Ona göre ilim ve irfan yolunda üstün gayret gösterip yoğunlaşanların ve tefekküre dalanların kalplerine bir takım tecellilerin gelmesi ve bazı hikmet dolu sözler söyleyebilmeleri mümkündür. Nitekim böyle yapanların ilim öğrenme ve öğrendiklerini uygulama yönündeki cehdleri karşılıksız kalmayabilir. Özellikle yoğunlaştıkları alanlarda kalplerine bir takım kutsal ilhamlar/manevî yardımlar gelebilir. Dolayısıyla bu, her şeyden önce İslâmî alanda derinleşmekle, doğru bilgiyle[166] ve sağlam bir riyazetle elde edilebilecek husus olmalıdır. Ancak ilim öğrenme yolunda hiçbir emek sarf etmeksizin, durup dururken bazı bilgilerin sırf ibadet yapıyor diye ilimle meşgul olmamış bir velînin kalbine gelebilmesi kanaatimizce mümkün değildir. Zira bazı sûfîlerin "ledün ilmi"ni bizzat Allah'tan, vahiy meleği olmaksızın aracısız veya perde arkasından, istedikleri zaman ve istedikleri kadar aldıkları iddiası[167] Kur'an ve Sahih Sünnet'in ilkeleriyle çelişmektedir. Dolayısıyla söylenilen sözlere dikkat edilmesi ve Kur'an'ın çizdiği çerçevenin dışına çıkılmaması uygun olacaktır diye düşünmekteyiz. Bu itibarla el-Harakânî'nin gösterdiği üstün çaba ve gayretleri sonucunda kalbine gelen bazı manevî işaretleri bu şekilde ifade etmesini doğru değerlendirmek gerekmektedir. O, böyle söylerken bazı sûfîlerin kast ettikleri gibi "ledün ilmi"ni doğrudan Allah'tan aldığı gibi bir iddianın içinde olmamıştır. Zira "ledün ilmi"ni (levhi- mahfuz'daki bilgileri) büyük meleklerden olan Hz. Cebrâil Yüce Allah'ın izniyle, o da kısmen olmak şartıyla almış ve bazı peygamberlere bildirmiştir.[168] Dolayısıyla peygamberlere bile verilmeyen böyle yetki ve imtiyazı bazı velilerin elde ettikleri iddiası yeterince ikna edici görülmemektedir. Nitekim İbnu'l-Cevzî, *"Bâtın ilmi (ledün ilmi) Allah'ın sırlarından bir sır ve O'nun hükümlerinden bir hükümdür. Allah bu ilmi velilerinden dilediği kişilerin kalbine atar"* anlamındaki hadisin "mevzû" olduğunu söylemiş, ancak ilhamın mümkün

---

[163] Attâr, a.g.e., s. 611.

[164] Attâr, a.g.e., s. 620.

[165] Attâr, a.g.e., s. 636.

[166] Yüce Allah'ın Kur'an'da ilme ve âlime verdiği önem ve değer göz önünde bulundurularak bu meseleye yaklaşılması halinde daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabilecektir. "*…Allah'a karşı ancak kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır*." el-Fâtır, 35/28. İlim ve ilim sahibi olmakla ilgili diğer ayetler için bkz. el-Âl-i İmrân, 3/18; en-Nisâ, 4/162; et-Tevbe, 9/122; et-Taha, 20/114; el-Kasas, 28/80; el-Ankebût, 29/49; es-Sebe, 34/6; el-Mücâdele, 58/11.

[167] İbnu'l-Arabî bu düşüncededir. Ancak İbn Teymiyye bu nedenle onun "mülhid" olduğunu söylemiş ve aldığını iddia ettiği bu bilgileri vahye denk tutmakla suçlamıştır. Bkz. Uludağ, "Bâtın İlmi", V, 188.

[168] Hz. Musâ ve salih kulun birlikte yaptıkları yolculuk için bkz. el-Kehf, 18/65-78. Mâverdî (ö. 450/1058) ve Mevdûdî (ö. 1979) bu salih kulun "bir melek" olabileceği kanaatindedirler. Konu ile alakalı ilmî bir makale için bkz. Okuyan, Mehmet, "Kur'an'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası", **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, Yıl, 2004, Sayı: 13, (s. 45-109). Günümüz tefsir araştırmacılarından Okuyan, sûrede bahsedilen salih kulun "bir melek" olabileceği kanaatindedir.

olabileceğini kabul etmiştir.[169] İbn Teymiyye (ö. 728/1328) de bâtın ilminin "imanın gizli hakikatlerini bilmek" anlamına geldiğini söylemiştir. Hâris el-Muhâsibi (ö. 243/867), Kelâbâzî, Kuşeyrî, Hücvîrî ve Gazzalî (ö. 505/1111) gibi Sünnî mutasavvıflar Kur'an ve Sünnet çerçevesinde kalan bâtın ilmini kabul etmişler ve bunu ise "nasların manalarını derinleştirmek" olarak anlamışlardır.[170] el-Harakânî'nin de bu düşüncede olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan el-Harakânî'nin fetih hareketlerine katılmak için Kars'a gelip yerleştiğinde de burada ilim öğretmeye ve İslamiyet'i yaymaya devam ettiği, onun talebeleri arasında sadece Müslümanların değil, Yahudi ve Hıristiyanların da olduğu ifade edilmektedir.[171] Gayr-i müslimlerin el-Harakânî'nin güzel ahlakına, irfanına, etkileyici sözlerine, dışlayıcı değil kucaklayıcı üslubuna hayran kaldıkları söylenebilir. Çünkü o, Rabbin yoluna güzel öğütle ve hikmetle çağırmış,[172] en münasip yöntemleri kullanmıştır. Onun bu üslubu ve eğitim metodu oldukça etkili olmuş, onun öğretisini takip edenler bu ilkeler üzerine Selçuklu medeniyetini inşa etmiş,[173] Osmanlı Devleti de aynı şaşmaz ilkeler sayesinde asırlarca bu coğrafyada farklı dil, ırk ve dinden insanı bir arada yaşatma becerisini gösterebilmiştir.

Özetle, el-Harakânî Kur'an, Sünnet ve Sahâbe çizgisinde yürüyüşünü devam ettirmiş, varlığın gayesini insana hizmet olarak görmüş ve bu hizmetin de "insanın eğitilmesi hizmeti" olduğuna özellikle dikkatleri çekmiştir. Onun ilim anlayışına göre bir insan, yaşam boyu öğrenmeden yana olmalı ve öğrendikleriyle amel etmelidir. el-Harakânî, insanlığın problemlerini dert edinmesi ve iyi bir eğitimci olması nedeniyle yaşadığı dönemin hedef kitlesini çok iyi tanımış[174] ve bundan dolayı da çok başarılı işlere imza atarak asırlar sonra bile adından söz ettirmeyi başarmıştır.

SONUÇ

el-Harakânî, el-Kassâb gibi bir İslam âliminin yanında çağdaşı el-Dastânî ve Ebû Saîd Ebu'l-Hayr gibi büyük zatlarla birlikte eğitim görmüş ve dinî konuları onlarla müdârese, müzâkere ve mütalaa etme imkanına sahip olmuştur. Bu durum onun hem zahirî hem de batınî ilimleri öğrendiğinin bir delili olarak görülebilir. Nitekim bu çalışmada onun "ümmî" olmadığı, tam tersine hem zâhirî hem de batınî ilimlerde yetkin bir Türk İslam âlimi ve mutasavvıfı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu itibarla onu "ümmî", yahut ilme ve âlime değer vermeyen biri olarak tanıtmak doğru değildir. Zira onun gerek sözlerine, gerekse de yetiştirdiği talebelerine bakıldığında iyi bir İslam

---

[169] Uludağ, "Bâtın İlmi", V, 189.
[170] Uludağ, "Bâtın İlmi", V, 189.
[171] Uzgur, Yavuz Selim, **Anadolu'nun Kalbi Harakânî**, s. 83.
[172] en-Nahl, 16/125.
[173] Uzgur, Yavuz, "Anadolu'nun Manevî Fatihi Ebu'l-Hasan Harakânî ve Kars", **Ebu'l-Hasan Harakânî,** Harakanî Vakfı Yay., Kayhan Matbaacılık, Ankara, 2012, s. 38.
[174] Özdemir, Şuayip, "Ebu'l-Hasan Harakani'nin Eğitimci Kişiliği", **I. Uluslararası Harakani Sempozyumu, Bildiri Özetleri Kitapçığı**, 11-13 Ekim, Kars, 2012, s. 72.

âlimi olduğu ve onu manevî anlamda besleyen, yönlendiren ve kılavuzluk eden iki kaynağın da Kur'an-ı Kerim ve Sahih Sünnet olduğu anlaşılmaktadır.

İslâmî ilimleri tahsil etmemiş birisinin etkileyici sözler söylemesi, ayetleri büyük bir vukûfiyetle yorumlaması, hadisler konusunda kanaat belirtmesi, tasavvufî, kelâmî ve felsefî konularda fikir beyan edebilmesi oldukça zordur. Bu nedenledir ki, onun veciz sözlerini bir kenara koyup bazı menkıbelere dayanarak "ümmî" olduğunu iddia etmek doğru değildir. Çünkü ilme, âlime ve ilmiyle amel etmeye bu kadar değer veren, etrafında bulunanlara büyük ufuklar açan, kendisiyle istişareye gelen idarecilere etkili nasihatler yapan birisinin "ümmî" olabilmesi imkânsızdır. el-Harakânî, iyi bir eğitim alması ve ilmiyle amel etmesi nedeniyle yaşadığı dönemde saygın bir kişi olarak tanınmış ve itibar görmüştür. Onun başkalarına gösterdiği hoşgörü, şefkat, merhamet ve hilm sadece Müslümanların değil, diğer din mensuplarının da kalbini ve gönlünü kazanmasına vesile olmuştur.

el-Harakânî, hocası el-Kassâb başta olmak üzere manevî mürşidi Bâyezid'e ve diğer hocalarına saygıda kusur etmemiş ve onları her zaman hayırla yad etmiş bir mutasavvıftır. Ancak o, bazı sözlerinde hakikî mürşidin belli bir noktadan sonra Yüce Allah olduğuna dikkatleri çekmiş ve insanları sadece Allah'a yönlendirmiş büyük bir İslam âlimidir.

el-Harakânî manevî lideri Bâyezîd'i her konuda kendine örnek almış, onun tasavvuf tarzını benimsemiş, Hakk'a ermek için zor riyazetlere, çetin mücâhede ve çilelere katlanmıştır. O, bu derecelere Bâyezîd'in mezarının başında oturarak veya türbedarlık yaparak ulaşmamıştır. Bâyezîd'den üveysî metod ile manevî eğitim gördüğü iddiası Kur'an ve Sünnet'in ilkeleriyle çelişmektedir. Zira üveysîlik hicri ikinci asrın sonlarına doğru bazı sûfîler tarafından ortaya atılan bir iddiadan ibarettir. Kur'an ve Sünnet'ten hiçbir dayanağı olmayan, Sahâbe ve Tabiîn'in uygulamaları arasında yer almayan üveysîliğin dinî bir kural gibi takdim edilmesi son derece sakıncalıdır. Dolayısıyla el-Harakânî yaşadığı tecrübeleri, geçtiği zor aşamaları zaten sözlerinde bizzat kendisi ifade etmektedir. Hiçbir yerde Bâyezîd'den üveysî metod ile eğitim aldığını söylememektedir. Nitekim el-Harakânî, her zaman Kur'an ve Sünnet'i ölçü almış, kendisinden önce yaşamış büyük Allah dostlarının bilgi ve birikimlerinden istifade etmiş, onların fikirlerinin varisi ve iyi bir takipçisi olmuştur. Bu ise bir anda kalbe dökülen bilgilerden daha ziyade, uzun okumalar ve tefekkürler sonucu elde edilen bilgilerin özümsenmesi ve içselleştirilmesiyle mümkün olabilecek bir husustur.

el-Harakânî'nin konuştuğu alanlar sadece tasavvufî konularla sınırlı kalmamıştır. Bize göre ciddi bir eğitim ve öğretim olmaksızın bir insanın bu seviyelere gelebilmesi çok zordur. Çünkü Hz. Âdem hariç tutulduğunda, bir gecede tüm ilimlerin bir kişinin kafasına veya gönlüne bir anda, bir işaretle veya bir bakışla yerleştirilmesi uygulaması Allah'ın yeryüzünde koymuş olduğu kanunlara aykırıdır. Zira insana

ancak çalışmasının karşılığı vardır.[175] Ayrıca hiçbir eğitim almamış, medrese ve mektep görmemiş bir kimsenin etrafındakileri Kur'an ve Sünnet'in şaşmaz prensiplerine göre irşat etmesi, kendisinden hayır dua almak isteyen devlet adamlarına akılcı ve mantıklı tavsiyelerle yol ve hedef göstermesi, geleceğe yönelik konularda çığır ve ufuk açıcı mesajlar vermesi mümkün değildir. Zaten İslâmî ilimlerde yeterince bir derinliğe ulaşmamış birisinin o veciz ifadeleri sağlam bir muhakeme ile peş peşe ve bir mantık silsilesi içerisinde söyleyebilmesi kanaatimizce zordur.

O, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'i çok iyi öğrenmekle kalmamış, Sahâbe'nin yolundan gitmiş, aynı zamanda öğrendiklerini yaşayarak özellikle tasavvufî konularda derinleşmiştir. Onun ilim anlayışına göre önemli olan kişinin kendini bilmesi, nefsini tezkiye etmesi, dinini yaşayacak kadar bilgi sahibi olması ve öğrendikleriyle amel etmesidir. Onun yaşadığı dönemdeki bazı âlimlere yaptığı uyarılar, ilmiyle amel etmeyen, dünyaya dalan, ahirette hesap vereceğini unutan sözde âlimlere yöneliktir. Bu nedenle el-Harakânî'yi doğru anlamak için onun sözlerini nerede, ne zaman, kime, hangi maksatla, niçin ve hangi ruh haliyle söylediğini iyi bilmek ve bütün sözlerini bir arada değerlendirmek gerekir. Aksi halde sadece sözün zahirine bakarak yorum yapmak böyle yapan kimseleri yanlış neticelere götürebilir.

el-Harakânî kendisinden önce yaşamış büyük Allah dostlarının bilgi ve birikimlerinden istifade etmiş, onların fikirlerinin varisi ve iyi bir takipçisi olmuştur. O, varlığın gayesini insana hizmet olarak görmüş ve bu hizmetin de "insanın eğitilmesi hizmeti" olduğuna özellikle dikkatleri çekmiştir. Onun düşüncesine göre bir insan, yaşam boyu öğrenmeden yana olmalı ve öğrendiklerini de hayatında uygulamalıdır.

el-Harakânî, kendisine atfedilen *"Seyrü Sülûk Risalesi"*nde müridin saçından kesilen üç telin birincisinin cehalet dalı olduğunu, bunun yerine ilim ve edep tohumunun dikilmesi gerektiğini söylemiştir. Fakrın kırk dört makamının bilinmesinden bahsederken de yine ilmin önemine vurgu yapmıştır. Aynı şekilde Hak yolunda yürümek isteyen kimsenin dört grubun sözünü dinlemesi tavsiye ederken de ilk grubu âlimler olarak nitelendirmiştir. Görüleceği üzere onun tüm bu tavsiyeleri ilme ve âlime verdiği önemin ve zahirî ilimleri tedris ettiğinin bir delili olarak görülebilir.

el-Harakânî kendi çağına göre çok ileri düzeyde bir dil ile konuşmuş, yerel ve tarihsel olanı aşmıştır. Üzerinde ciddi tefekküre dalınmadan anlaşılması kolay kolay mümkün olmayan sözler söylemiştir. Onun bu sözlerini doğru anlayabilmek ve yorumlayabilmek için bir sözü üzerinde bile günlerce düşünmek gerekmektedir. Dolayısıyla sözü bu şekilde etkili kullanabilmek ancak ciddi bir eğitimle ve bu alanda olgunlaşmakla söz konusu olabilir. O da zaten iyi bir eğitim aldığını, ilme çok önem veren bir İslam mütefekkiri olduğunu engin manalarla dolu veciz ifadeleriyle ortaya koymuştur.

[175] en-Necm, 53/39.

KAYNAKÇA

ÂMİLÎ, Bahâuddin, Muhammed, **Keşkül**, (Farsça'ya Çev.: Seyyid Ebü'l-Kâsım Ayetullâhî), İntişârât-i Tûkâ, Tahran, 2537 şş.

ATTÂR, Ferîdüddîn, **Evliya Tezkireleri**, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

----------, **Tezkiratü'l-Evliyâ**, (Nşr.: R. Nicholson), (I-II), Dunyâ-yı Kitâb, Tahran, 1370 hş.

AZAMAT, Nihat, "Kâdiriyye", **DİA**, İstanbul, 2001, XXIV, 131-135.

El-CÂBİRÎ, Muhammed Âbid, **Kur'an'a Giriş,** Çev.: Muhammed Çoşkun, İlimyurdu Yay., İstanbul, 2011.

ÇİFTÇİ**,** Hasan, **Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri-Açıklama-Metin),** Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004.

DE BRUİJN, J.T.P., "Kharakani, Abu'l-Hasan 'Ali b. Ahmad (d.1033)", **Biographical Encyclopaedia of Sufis (Central Asia and Middle East),** (Prepared by N. Hanif), Sarup and Sons, New Delhi, 2002.

DURMUŞ, Mitat, "Bir Bilge Durağı, Edep Abidesi: Ebu'l-Hasan Harakânî'nin Edebî Şahsiyeti", **Ebu'l-Hasan Harakânî,** Harakanî Vakfı Yay., Kayhan Matbaacılık, Ankara, 2012.

İBN MANZÛR, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrem, (ö. 711/1311), **Lisânu'l-Arab**, (I-XV), Beyrut, 1990.

İBNU'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahman (ö. 597/1201), **Telbîsu İblîs,** Kahire, 1928.

EBU'L-HASAN HARAKÂNÎ, **Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı**, (Çeviri-Açıklama-Metin) Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004.

---------, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara, 1997.

---------, **Seyrü Sülûk Risâlesi**, Çev.: Mustafa Çiçekler, (Der.: Sadık Yalsızuçanlar), Sûfî Kitap, İstanbul, 2006.

FİRÛZÂBÂDÎ, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, İstanbul, 1305.

EL-HÂNÎ, Abdulmecîd b. Muhammed, **Hadâiku'l-Verdiyye fî Hakâiki Ecillâ'i Nakşibendiyye,** (Nşr.: Abdulvekil ed-Derûnî), Dimeşk, ts.

HÜCVÎRÎ, Ali b. Osman Cüllâbî (ö. 465/1072 veya 470/1077), **Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi,** (Haz.: Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., İstanbul, 1982.

GÖK, Bilal, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî ve Hacı Bektâşı Velî: Aralarındaki Bağlar ve Anadolu'nun İslamlaşmasına Katkıları", Basılmamış İlmi Makale, KAÜ., İlahiyat Fakültesi.

----------, "Şeyh Seyyid Ebu'l-Hasan el-Harakânî ve Kuzeydoğu Anadolu'nun Fethindeki Rolü", Basılmamış İlmi Makale, KAÜ., İlahiyat Fakültesi.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Selçuklu Tarihi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.

-----------, "Alparslan", **DİA**, İstanbul, 1989, II, 526-530.

KÖYMEN, Mehmet Altay, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, TTK Yay., Ankara, 1998.

KUŞEYRÎ, Ebû Kâsım Abdulkerîm b. Havâzin, (ö. 465/1072), **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi**, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1991.

KÜÇÜK, Raşit, "İsnad", **DİA**, İstanbul, 2001, XXIII, 157-158.

MERTOĞLU, Mehmet Suat, "Ümmî", **DİA**, İstanbul, 2012, XLII, 309.

MEVLÂNÂ Ali. Hüseyn, **Reşahat Ayn'el-Hayat Can Damlaları**, Sad.: Necip Fazıl Kısakürek, Alem Yay., İstanbul, ts.

MUHAMMED b. Münevver, **el-Esrâru't-Tevhîd fî Makâmâti'ş-Şeyh Ebi's-Saîd**, Nşr.: Muhammed Rızâ Şefi'i-yi Kedkenî, (I-II), Müessese-i İntişârât-i Âgâh, Tahran, 1339-1345 hş.

RÂGIB, el-Isfahânî, (ö. 502/1108), **el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an**, Kahraman Yay., İstanbul, 1986.

SAKLAN, Bilal, "Ebû Tâlib el-Mekkî", **DİA**, İstanbul, 1994, X, 239-240.

SEYHAN, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Hadis ve Sünnet Anlayışı", Yayınlanmamış İlmî Makale, KAÜ, İlahiyat Fakültesi

------------, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'de Kur'an Kültürünün Yansımaları", Yayınlanmamış İlmî Makale, KAÜ, İlahiyat Fakültesi.

ŞEKER, Mehmet, **Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması**, DİB Yay., Ankara, 1987.

TANRIKORUR, Barihüda, "Mevleviyye", **DİA**, Ankara, 2004, XXIX, 468-474.

TİRMİZÎ, Muhammed b. Îsâ, (ö. 279/892), **el-Câmiu's-Sahîh**, (I-IV), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

TOPALOĞLU, Nuri, **Selçuklu Devri Muhaddisleri,** DİB Yay., Ankara, 1988.

TORTEL, Kristin, Şeyh **Ebû'l-Hasan-i Harakâni, Zindege-yi Ehvâl ve Ekvâl** (Farşça'ya Çev.: Abdu'l-Muhammed Rûhbâhiyân), Neşr-i Merkez, Tahran, 1378 hş.

TOSUN, Necdet, "Üveysîlik", **DİA**, İstanbul, 2012, XLII, 400.

TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Ötüken Yay., İstanbul, 2010.

-----------, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Yay., İstanbul, 2010.

OKUYAN, Mehmet, "Kur'an'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası", **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, Yıl, 2004, Sayı: 13, (s. 45-109).

ÖZDEMİR, Şuayip, "Ebu'l-Hasan Harakani'nin Eğitimci Kişiliği", **I. Uluslararası Harakani Sempozyumu, Bildiri Özetleri Kitapçığı**, 11-13 Ekim, Kars, 2012.

ULUDAĞ, Süleyman, "Bâtın İlmi", **DİA**, İstanbul, 1992, V, 188-189.

---------, "Bâyezîd-i Bistâmî", **DİA**, İstanbul, 1992, V, 238-241.

---------, "Halvetiyye", **DİA**, İstanbul, 1997, XV, 393-394.

---------, "Harakânî", **DİA,** İstanbul, 1997, XVI, 93.

---------, "Hücvîrî", **DİA,** İstanbul, 1998, XVIII, 458-460.

---------, "Kelâbâzî, Muhammed b. İbrâhim", **DİA,** Ankara, 2002, XXV, 192-193.

---------, "Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin", **DİA,** Ankara, 2002, XXVI, 473-475.

---------, "el-Lüma'", **DİA,** Ankara, 2003, XXVII, 258-260.

---------, "Şathiye", **DİA**, İstanbul, 2010, XXXVIII, 370-371.

UZGUR, Yavuz Selim, **Anadolu'nun Kalbi Harakânî**, Sûfî Kitap, İstanbul, 2012.

---------, "Anadolu'nun Manevî Fatihi Ebu'l-Hasan Harakânî ve Kars", **Ebu'l-Hasan Harakânî,** Harakanî Vakfı Yay., Kayhan Matbaacılık, Ankara, 2012.

YAZICI, Tahsin, "Ebû Ali el-Farmedî", **DİA,** İstanbul, 1994, X, 90.

---------, "Ebû Saîd Ebü'l-Hayr", **DİA**, İstanbul, 1994, X, 220-222.

---------, "Şath", **İA**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, XI, 350-351.

YAZICI, Tahsin-ULUDAĞ, Süleyman, "Herevî, Hâce Abdullah", **DİA**, İstanbul, 1998, XVII, 222-226.

YÜCE, Abdulhakim, "Ebü'l-Hasan el-Harakânî", **Yeni Ümit Dinî İlimler ve Kültür Dergisi,** İstanbul, 2010, Yıl, 22, Sayı: 87.

YÜCEER, İsa, "Alperen ve Manevi Mimar Hasan Harakani'nin Düşünce Dünyası", **I. Uluslararası Harakani Sempozyumu, Bildiri Özetleri Kitapçığı**, 11-13 Ekim, Kars, 2012.

ZECCÂC, Ebû İshak İbrahim es-Seriyy b. Sehl, (ö. 311/923), **el-Meâni'l-Kur'an ve İ'râbuhu,** Thk.: Abdülcelil Şelebî, el-Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1988.